

2023'E BAKIS

İÇİNDEKİLER

02 // 03 // 04	GİRİŞ Tacan İLDEM, Büyükelçi (E)-Sinan Ülgen
05 // 06 // 07	Jeopolitik Risklerin Işığında Uluslararası Siyasi ve Ekonomik Düzen Sinan Ülgen
08 // 09 // 10 // 11 // 12	Rusya'nın Ukrayna'da Sürürdüğü Savaşa Dair Öngörüler Tacan İLDEM, Büyükelçi (E)
13 // 14 // 15 // 16 // 17	Kaderine terk edilmiş bir ittifak: 2023 yılına girerken Türkiye-ABD İlişkileri Alper Coşkun, Büyükelçi (E)
18 // 19 // 20 // 21	2023 Yılında Beklenen Türk - ABD Askeri İlişkileri Nihat Kökmen, (E) Hava Korgeneral
22 // 23 // 24 // 25	Türkiye-Avrupa Birliği (AB) İlişkilerinin Geleceği Tacan İldem Büyükelçi (E)-Sinan Ülgen
26 // 27 // 28 // 29	Karadeniz'de Değişen Dengeler Işığında 2023'e Bakış Prof. Dr. Mitat Çelikkpala
30 // 31 // 32	Azerbaycan - Ermenistan Arasında Artan Gerilim Doç. Dr. Çiğdem Üstün
33 // 34 // 35 // 36 // 37	İç ve Dış Siyaset Sarmalında 2023'te Türkiye'nin Suriye Dosyası Prof. Dr. Ahmet Kasım HAN
38 // 39 // 40	Suriye Askeri Panoraması 2023 Dr. Can Kasapoğlu
41 // 42 // 43	2023'te Yeni Bir 'Sıcak Nokta' Olarak Balkanlar Sine Özkardeşahin
44 // 45 // 46 // 47	2023 Üzerine Makro Spekülasyonlar: Yeni Normalimiz, Kronik Belirsizlik Hali Dr. Murat Üçer
48 // 49 // 50	2022 Yerli Savunma Sanayi Başarıları ve 2023'te Öne Çıkacak Projeler Dr. Can Kasapoğlu-Sine Özkardeşahin
51 // 52 // 53 // 54	Siyasetin En Uzun Yılı Can Selçuki

GİRİŞ

Tacan İldem // EDAM Başkanı // Büyükelçi (E)

Sinan Ülgen // EDAM Direktörü

Bu raporumuzla, geçen yılına benzer şekilde, 2023 yılı için uluslararası ilişkiler açısından önem taşıyan ve Türkiye'yi de yakından ilgilendiren konu başlıklarındaki eğilimleri analiz etmek suretiyle olası gelişmelere ilişkin geleceğe dönük olarak yaptığımız düşünce projeksiyonunu siz değerli okuyucularımızla paylaşacağız.

Her şeyden önce stratejik/sistemik rekabetin hüküm sürdüğü uluslararası ortamda bu rekabetin ana oyuncularının kendilerine diğerleri karşısında üstünlük sağlayacak şekilde bir konumlanmaya gittiklerini ve buna uygun hamleler peşinde olup, adımlar attıklarını belirtebiliriz. Rusya'nın Ukrayna'da başlattığı ve halen devam eden savaşın da aslında böyle bir stratejik rekabet perspektifinden değerlendirilmesi doğru olur. Rusya, aynı zamanda Avrupa güvenliğinin de temelini oluşturan kurallara dayalı uluslararası düzeninin vazgeçilmez ilkelerini kendine has çarpık bir tarih okumasıyla çığnemekten kaçınmamıştır. Rusya'nın yarattığı bu açık tehdit karşısında Batı ülkelerinin aralarındaki birlik ve uyumu şu ana kadar büyük ölçüde sürdürdükleri görülmekte. Sistemik rekabette özellikle ABD'nin dikkatini odakladığı Çin açısından duruma bakıldığında ise, her ne kadar bu ülkenin Rusya ile işbirliği sürse ve söylem düzeyinde aralarındaki dayanışma varlığını korusa da, Batı ülkelerini de içine alacak şekilde küresel düzeyde ekonomik çıkarlarını sekteye uğratabilecek adımlar atmaktan özenle kaçındığı görülmektedir.

Türkiye'nin şu ana kadar süregiden savaş karşısında dengeli bir politika izlediği tespitini yapmak mümkündür. Ancak uzun soluklu olacağı anlaşılan savaşın Türkiye bakımından da riskler barındırdığı görülmelidir. Bu bağlamda Orta Doğu ve Afrika bölgesindekiler başta olmak üzere bazı ülkelere benzer şekilde Türkiye, ABD ve AB'nin Rusya'ya yönelik ekonomik yaptırımlarına taraf değildir. Bu ise geçmişten beri sadece BM yaptırımlarını uygulamak konusundaki ilkesel tutumun devamı niteliğindedir. Hal böyle olmakla birlikte Türkiye'nin Rusya ile ekonomik ilişkilerini sürdürürken kendisine yönelik Batı kaynaklı baskının önümüzdeki dönemde artabileceği öngörüsünde bulunulabilir.

Bu raporumuzda küresel rekabetin başat güçlerinden biri olan ABD ile ilişkilerimiz farklı boyutlarıyla mercek altına alınırken, Rusya ile ilişkilerimiz de ikili boyutunun ötesinde Kafkaslar'daki gelişmeler dahil Karadeniz güvenliği ve Suriye'deki gelişmeler optiğinden de değerlendirilmektedir. Keza

Türkiye'nin ne yazık ki yaklaşık son on yıl zarfında büyük irtifa kaybeden ve merkezinde katılım müzakerelerinin olduğu AB ile ilişkilerinin sağlıklı bir biçimde okunmasına ihtiyaç vardır. İlişkilerin halihazır salt "işlemsel" nitelikli bir çerçeveye hapsolünmesinde her ne kadar son dönemde başta demokrasi, bireysel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü alanındaki uygulamalarındaki geriye gidiş nedeniyle Türkiye'nin sorumluluğundan bahsedilebilirse de AB'nin de bu gerilemede sorumluluk sahibi olduğu gerçeğinin inkar edilmesine imkan bulunmamaktadır. AB açısından daha da bariz bir stratejik eksiklik, tam üyelik sürecine hanel getirmeden karşılıklı menfaatlerin ilerletileceği işbirliği modellerinin Türkiye ile ikili sorunlarını AB gündemine taşıyan ülkelerin engellemeleri nedeniyle hayata geçirememiş olmasında görülmektedir. Tam da bu nedenle AB kendi yakın bölgesinde bile bir stratejik oyuncu olma özelliğine kavuşmamaktadır.

Bu raporumuzda sistemik rekabetin uç verdiği ve Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bir coğrafya olan Balkanlar bölgesindeki önemli ve tehlikeler içeren gelişmelerin geleceğe dönük bir değerlendirmeye tabi tutulmasında da yarar görülmüştür.

Dünya ekonomileri halihazırda önemli bir stres testinden geçmektedirler. Ülkemizin kendisinden kaynaklanan hatalı politikalarının sonucu bir ekonomik sıkıntı halen farklı kesimleriyle toplumumuzun genelini olumsuz etkiliyor olsa da Türk ekonomisinin bu sıkıntılı tabloda makro ekonomik gelişmelerden de nasibini aldığı yadsınamaz. Dolayısıyla makro ekonomi analizimizin Türkiye açısından bu alandaki gidişatın daha iyi anlaşılmasına da katkı sağlayacağına inanmaktayız.

Ekonomi ve güvenlikle doğrudan bağlantılı bir alan olan savunma sanayinde ülkemizin son dönemdeki önemli hamlelerinin ise ayrı bir başlık altında ele alınmasında yarar görülmüştür. Uluslararası güvenlik ortamında kendisini bir tehdit ve aynı zamanda da bir kuvvet çarpanı olarak daha fazla hissettiren, kimi zaman oyun değiştirici özelliğiyle ön plana çıkan yenilikçi ve çığır açan teknolojilerin önemi her geçen gün daha fazla anlaşılmaktadır. Bu bağlamda inovasyonun teknolojik üstünlüğün korunmasındaki belirleyici özelliği stratejik rekabet ortamında savunma sanayi alanında kaydedilen gelişmeleri anlamlı hale getirmektedir. Öte yandan, Türkiye'nin mensubu olduğu ve silahların karşılıklı işlerliğinin (interoperability) öncelik taşıdığı NATO bünyesinde yürütülenler başta olmak üzere Batılı ülkeler arasında teknoloji bilgi birikimine de katkı sağlayan çok yönlü işbirliği çabaları içinde yer almanın önemi de hatırdta bulundurulmalıdır.

Cumhurbaşkanlığı ve Parlamento seçimlerinin yapılacak olması Türkiye açısından 2023 yılını özel bir konuma taşımaktadır. Seçimlere gidilen süreçte ülkemizdeki gelişmelerin geleceğe dair bazı öngörülerle değerlendirilmesi de bu yılki raporumuzun farklı bir boyutunu oluşturmaktadır. Burada ülkemiz açısından hayati olan husus, gerek seçim kampanyası, gerek seçimler sırasındaki ve

sonrasındaki gelişmelerin kuruluşunun 100. Yılı'nı onurla ve kıvançla kutlayacağımız Cumhuriyetimizin demokrasi alanındaki kazanımlarının korunması ve bu alandaki eksikliklerimizin süratle giderilerek daha da güçlendirilmesi iradesinin ortaya konmasıdır. Stratejik rekabet ortamında demokratik ülkelerle otokratik rejimler arasındaki ayrışmanın giderek derinleşeceği bir süreçte bu amaç her zamankinden daha da büyük bir önem ve anlam ifade edecektir.

Bu düşüncelerle yeni yılınızı kutluyor, 2023'ün dünyaya ve ülkemize barış, huzur ve refah getirmesini diliyoruz.

JEOPOLİTİK RİSKLERİN IŞIĞINDA ULUSLARARASI SİYASİ VE EKONOMİK DÜZEN

Sinan Ülgen // EDAM Direktörü

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısının başladığı 24 Şubat 2022 tarihi uluslararası ilişkiler sistemi bakımından Nazi Almanya'sının 1939 yılında Polonya'ya saldırısı veya 1989 yılında Berlin duvarının çökmesi gibi yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülecektir. Bu bağlamda 2023 yılı da aynen 1940 veya 1990 yılları gibi, seneler boyu devam edecek yeni bir uluslararası düzenin ilk ve geleceğe şekil veren yılı olarak anılacaktır. Bu açıdan bakıldığında, 2023 boyunca sistemsel önem taşıyan ve Türkiye'nin konumlanması açısından da belirleyici olacak iki farklı dinamiği takip etmek faydalı olacaktır.

1. Rusya'nın Uluslararası Sistem ile İlişkisi

Ukrayna savaşı Rusya'nın uluslararası sistem ile ilişkisi bakımından da bir dönüm noktası olmuştur. Bir tarafta belki de beklenmedik ölçüde bir birliktelik sergileyen Batı ülkelerinin yürürlüğe koyduğu yaptırım politikaları, Putin yönetimindeki Rusya'nın Batı sistemi ile ticaret, yatırım ve finans ilişkilerinin büyük ölçüde azalmasına yol açmıştır. Yaptırım politikalarının Ukrayna'da kalıcı bir barış sağlanacağı zamana kadar devam etmesini beklemek gerekir. Keza Putin devlet başkanı olarak kaldığı sürece, Batı ile Rusya arasında, Ukrayna'daki savaş sonrasında bile, tam bir normalizasyon olmasını da beklememek gerekir.

Öte yandan Rusya açısından bu denklemde Çin'in öneminin arttığı görülmektedir. Zira Batı'nın ekonomik ambargolarına karşı, Rusya'nın özellikle teknoloji ağırlıklı tedariki bakımından gittikçe daha fazla Çin'in desteğine ihtiyaç duyduğu açıktır. Ancak Çin de bugüne kadar oldukça dikkatli hareket etmiştir. Pekin, gerek siyasi gerek ekonomik düzlemde Rusya'ya açık bir destek vermemeye özen göstermiştir. Bunun da temel nedeni, Çin'in Batı kaynaklı bir yaptırım rejiminden çekinmesidir. Zira Çin'in sosyal ekonomi politikası, Rusya'dan farklı olarak, dünya ile ekonomik entegrasyonunun devamını şart kılmaktadır. Çin zenginliğini dünya ile daha fazla ticaret yaparak ve daha fazla yatırım çekerek elde etmektedir. Rusya gibi hidrokarbon rantlarının dağıtımına bağlı bir ekonomik yapısı yoktur. Bu yapısal zorluk nedeniyle, Çin'in Ukrayna savaşı sürdüğü sürece Rusya ile ilişkilerinde bu özenli yaklaşımını devam ettirmesi beklenmelidir. Kaldı ki Çin, daha düşük fiyatlarla petrol ve doğal gaz alımı yapmak suretiyle Rusya'nın ekonomik izolasyonundan da fayda sağlamaktadır.

Öte yandan başta Orta Doğu ve Afrika olmak üzere, birçok ülke Batı'nın Rusya'ya karşı yaptırım rejimine taraf olmamışlardır. Bu ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır. Ülkemizin de bu çerçevede Rusya ile ithalat/ihracat ilişkileri artarak devam etmektedir. 2023 yılı içinde de benzer bir eğilimin görülmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Ancak Rusya'ya yaptırım uygulamayan bir NATO ülkesi olarak Türkiye'nin bu tutumuna yönelik dış baskının, Ukrayna savaşındaki gelişmelerin ışığında şekillenmesini beklemek gerekir. Batı yaptırımlarının ağırlaştırılması sonucunu verecek şekilde bir savaş dinamiği (özellikle kitle imha silahlarının kullanılması veya ağır savaş suçlarının ortaya çıkması) Türkiye'nin izlemek istediği denge politikası bakımından da riskler oluşturacaktır.

2. Çin - ABD ilişkilerinin geleceği

Yeni dönemin bir diğer belirleyicisi Çin-ABD veya hatta daha genel anlamda Çin-Batı ilişkileri olacaktır. Zaten bir süredir Çin, ABD tarafından asıl stratejik rakip olarak görülmekteydi. 2022 yılı içinde yayınlanan ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi bu bakış açısını resmîyete de dökmüştür. ABD dış ve güvenlik politikasına şekil veren kurumların stratejik hedefinde artık Çin yer almakta, uzun vadeli politikalar Çin'in yükselişini dizginlenmesi hedefini esas almaktadır. Keza 2022 yılı Haziran ayında kabul edilen NATO Stratejik Konsepti'nde de Çin bir stratejik rakip olarak görülmektedir. Bu sistemsel okuma sonucunda 2022 yılı içinde hayata geçirilen Amerikan politikalarının başında, Çin ile yüksek teknoloji alanındaki yaptırım rejimi yer almıştır. Buna göre stratejik rekabeti etkileyeceği düşünülen Yapay Zeka, Makine Öğrenimi, Kuantum ve Uzay teknolojisi gibi alanlarda kullanılan ABD'de üretilen ABD lisansı veya ABD teknolojisi ile üretilen yüksek teknolojiyi yarı iletkenlerin Çin'e ihracatı yasaklanmıştır. Sınır aşırı olarak uygulanacak bu yaptırım rejimi ABD ile Çin arasındaki teknolojik rekabeti kalıcı bir niteliğe kavuşturmuştur.

Bununla paralel olarak, otoriter sistemlerin ekonomik açıdan da belirsizlik yarattığı argümanı ile küreselleşmenin dönüşümü olarak nitelendirilebilecek bir farklı bir evrenin erken aşamaları da belirginlik kazanmaktadır. Özünde küreselleşme, çokuluslu şirketlerin ekonomik verimlilik arayışları paralelinde yatırım ve ticaret ilişkilerinin yönlendirmeleri ile etkinliğini göstermiştir. Uzun yıllar boyunca Çin bu sürecin kazananı olmuştur. Çokuluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırımlarından başat pay almıştır. Ancak önce Covid, ardından da Ukrayna savaşı ile birlikte, bu çok odaklı tedarik zincirlerinin jeopolitik risklerden zarar görebilecekleri anlayışı hakim olmuştur. Bu doğrultuda küresel üretime yön veren değer zincirlerinin yapılandırılmasında bundan böyle ekonomik verimlilik arayışının yanısıra jeopolitik risklere karşı dayanıklılık oluşturma kaygısının da ön plana geldiği görülmektedir. Örneğin ABD Hazine Bakanı Janet Yellen bu dinamiği anlatmak için geleneksel küreselleşme dönemindeki "off-shoring" kavramının karşısına "friend shoring" kavramını

koymuştur. Bu anlatı, küresel ticaret ve yatırım ilişkilerinin bundan böyle daha birbirine benzeyen yönetim sistemlerine sahip fikirdaş ülkeler arasında daha fazla gelişeceğinin bir habercisi gibidir. Bu dinamikten asıl zarar göreceği olan da Çin'dir. Zira bu eğilimin bir sonucu Çin'i bir üretim üssü olarak gören ve tedarik zincirlerini buna göre oluşturan şirketlerin bu jeopolitik konjonktür doğrultusunda yatırım ve ticaret kararlarında merkezlerine ve asıl tüketici pazarlarına daha "yakın" ülkeleri tercih etmeleri olacaktır.

Türkiye de sahip olduğu sınai birikim, AB ile Gümrük Birliği ve daha genel anlamda dışa açık ekonomisi, genç ve müteşebbis nüfusu ve krizlere dayanıklılığı ile Çin'den de-lokale olabilecek bu değer zincirleri bakımından en gözde ülkelerden biri olacaktır. Dolayısıyla bu noktada Türkiye bakımından da önemli bir fırsat ve fakat aynı zamanda kayda değer bir risk de vardır. Fırsat, Türkiye'nin bu potansiyel ekonomik zincirleri kendisine yönlendirebilmesi durumunda, gerek uluslararası ticaret ve yatırım içindeki payını arttırması ve bu doğrultuda refah artışını sürekli kılacak bir patikaya kavuşmasıdır. Ancak dünya jeopolitiğinde bu analizde yer verilen gelişmeler böylesi bir gelecek için gerekli şartları oluşturmakla birlikte yeterli şartları oluşturmamaktadır. Türkiye'nin bu dönemin kazananı olması için başta stratejik yönelimi konusunda oluşan tereddütleri ortadan kaldırması (örneğin Şangay İşbirliği Örgütü'ne tam üyelik iddiası gibi) ve demokrasi ile temel özgürlükleri önceleyen bir yönetim anlayışına sahip olması gerekmektedir. Türkiye ulaştığı ekonomik büyüklük ile bu şartları yerine getirmese de bir oranda ticaret ve yatırım çekmektedir. Ancak bu şartlar gerçekleşmediği sürece her zaman için ve de özellikle jeopolitik risklerin bu kararlara yön verdiği bir ortamda potansiyelinin uzağında kalacaktır. Risk ise tam bu noktadadır. Çin'den de-lokalizasyonu değerlendiren veya en azından değer zincirlerine jeopolitik risklere karşı dayanıklılık kazandırma arayışında olan çokuluslu şirketleri açısından Türkiye tek alternatif değildir. Parçası olduğu Avrupa odaklı ekonomik sisteme kendisi gibi entegre olmuş başka ülkelerle rekabet halindedir. Dolayısıyla 2023 yılında ve de özellikle seçimler sonrasında gerek dış politikası üzerinden yapacağı ve stratejik yönelimine etki edecek tercihler, gerek ekonomi politikası üzerinden yapacağı ekonomik istikrar ve sürdürülebilir büyümesine dair yapacağı tercihler, Türkiye'nin bu riskleri bertaraf ederek uluslararası ekonomik sistemdeki bu yapısal dönüşümün gerçek kazananı olup olmayacağı hususunda belirleyici olacaktır.

RUSYA'NIN UKRAYNA'DA SÜRDÜRDÜĞÜ SAVAŞA DAİR ÖNGÖRÜLER

Tacan İldem // EDAM Başkanı // Büyükelçi (E)

21 Şubat 2021 tarihinde Putin'in başkanlığında dünyanın gözü önünde adeta bir okul müsameresi havasında gerçekleştirilen Rusya Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısı sonrasında imzalanan Başkanlık Kararnamesiyle Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı Donetsk ve Lugansk bölgelerinin bağımsızlıklarının Rusya tarafından tanınması hafızalarda canlılığını korumaktadır. Uzun televizyon konuşmasında Putin, Ukrayna'nın Rus tarihinin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgularken Doğu Ukrayna'nın da tarihi Rus toprakları olduğuna ilişkin iddiasını dile getirmişti. En hafif tabirle çarpık denebilecek bir tarih okuması yaparken Putin'in Ukrayna'nın gerçek anlamda bir devlet deneyimi olmadığından dem vurması da dikkati çekmişti. Bu açıklama, Rusya'nın Ukrayna sınırına yakın bölgelere aşağı yukarı yüz bin mevcutlu bir kuvvet yığınaklaması yaptığı günlere rastlamıştı. Sonrasında Rusya'nın 2014 yılında Ukrayna'nın bir parçası olan Kırım'ı gayrimeşru ilhak girişiminin de ötesine geçecek şekilde Ukrayna'nın topyekûn işgalini hedefleyen bir savaşı (Rusya'nın kullandığı terminolojiyle "özel harekat") başlattığına tanık olmuştuk. Bu ise Avrupa güvenliğinin de temeli olan ve kurallara dayalı uluslararası düzenin dayandığı ilkelerin açıkça çiğnenmesi anlamına geliyordu.

Rusya'nın, 2008'de Gürcistan'da başlattığı savaşa ve 2014'te Kırım'ın ilhaki girişimine benzer biçimde, kısa süreli bir askeri operasyonla Kiev'de yönetim değişikliği dahil arzu ettiği siyasi hedeflere ulaşması mümkün olmadı. Ukrayna halkının egemenliğine tehdit oluşturan bu Rus girişimine karşı kararlı bir direnç gösterdiğine tanık olundu. Putin'in iddialarının geçersizliğini kanıtlarcasına Ukrayna ulusal bilincinin giderek güçlendiği görüldü. Batı'nın da 2014'ten bu yana sağladığı destekle güçlenen Ukrayna'nın kararlı ve kahramanca mücadelesi arazide de sonuçlarını gösterdi. Yıllardır askeri modernizasyon çabalarıyla üstünlüğünden bahsedilen Rus silahlı kuvvetlerinin özellikle komuta-kontrol, lojistik ve silah sistemlerinin etkinliğinde ortaya çıkan zafiyeti ve yetersizliği ibret verici bir görüntü sergiledi ve izafe edilen gücün büyük ölçüde bir mit olduğu ortaya çıktı. Eylül ayında gerçekleştirilen göstermelik referandumların sonucunda Rusya'ya katılan Donetsk, Luhansk, Zaporijya ve Herson'da çatışmalar kesilmedi. Nitekim Ukrayna'nın çabalarıyla Rusya Herson ve Zaporijya'nın bir bölümünden çekilmek zorunda kaldı. Ancak her ne kadar Rusya Ukrayna'nın kritik altyapısına ve stratejik hedeflerine yönelik hava hareketini sürdürüyor ve sınır boyunca çatışmalar devam ediyor olsa da kış aylarıyla birlikte, iklim ve coğrafya koşullarının da bir sonucu olarak savaş faaliyetlerinde bir duraklama dönemine girileceği söylenebilir.

Son dönemde Putin ve diğer Rus yetkililerin barış görüşmelerinden ve diplomatik çözümden bahseden açıklamaları daha sık gündeme geliyorsa da görünür bir gelecekte bu yönde bir sonuç elde edilmesi kolay değildir. Dolayısıyla süregiden Rus savaşının uzun soluklu olacağı öngörüsünde bulunmak yanlış olmayacaktır. Savaşın uluslararası ortama, Rus ekonomisine ve iç siyasi dinamiklerine ve Türk dış politikasına etkilerini farklı yönlerden aşağıdaki başlıklarda kısaca değerlendirmek mümkündür:

Batı ülkelerinin arasındaki birliğin korunması ve Ukrayna'ya sağlanan desteğin sürmesi: >>>

Rusya'yı savaşı başlatma kararı almaya sevk eden temel hatalardan biri Batı'nın belirleyici nitelikte bir birlik sergileyemeyeceği varsayımı olmuştur. Oysa gerek NATO, gerek AB Rusya'nın kurallara dayalı düzeni hedef alan adımları karşısında birlik ve uyumu savaş başlar başlamaz ortaya koymuş ve bugüne kadar da büyük ölçüde koruyabilmiştir. NATO'nun Rusya'yı Madrid Zirvesi'nde kabul edilen yeni Stratejik Konsepti ile ana tehdit kaynaklarından biri olarak ilan etmesinin yanısıra 2014'ten bu yana caydırıcılık ve savunmasını güçlendiren bir dizi önlemler savaşın başlaması sonrasında takviye edecek kararlar almış olması bu tespiti doğrulamaktadır. Öte yandan AB'nin de Rusya'ya karşı ABD'nin ilan ettiklerine benzer ve onları tamamlayıcı ekonomik yaptırımları benimsemiş olması ve zaman içinde bunlara yenilerini de eklemesi Rusya yönünden arzu edilmeyen bir durum yaratmıştır. Keza İttifak'a katılma düşüncesine hep mesafeli yaklaşmış Finlandiya ve İsveç'te kamuoyu tercihlerinin NATO'ya üyelik başvurusu yönüne evrilmesi NATO'nun genişlemesi açısından Putin'in hiçbir zaman arzu etmeyeceği bir süreci tetiklemiştir. Her ne kadar bazı Batı ülkeleri kamuoylarında savaşın ekonomilere olumsuz etkileri nedeniyle münferit gösterilere rastlanmış olsa da Ukrayna'ya verilen destek konusunda Batı ülkeleri arasında mevcut birliği bozacak bir ortam şu an için geçerli değildir. Tabiatıyla toplumsal dayanıklılık önümüzdeki dönemde kamuoyu tepkilerinde belirleyici öğe olma vasfını koruyacaktır. Bir yandan bazı Batı ülkelerinin çözüm arayışlarına girerken, Rusya'nın da Batılı ülkeler arasındaki birlik ve uyumu bozmaya dönük çabalar sergileyeceği öngörüsünde bulunmak mümkündür. Dolayısıyla Ukrayna'ya özellikle silah ve malzeme yönünden sağlanan desteğin sürdürülebilirliği kilit bir unsur olma özelliğini koruyacaktır.

Rus ekonomisinin içinde bulunduğu durum ve ülkedeki iç siyasi gelişmeler: >>>

Rusya'nın başlattığı savaşın başlamasından neredeyse bir yıl geçtiği şu günlerde Rus ekonomisinin beklenenden daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Öngörülen ekonomik çöküşün önlendiği, %8-10 gerçekleşmesi beklenen GSMH'daki azalmanın %3-4 oranında kaldığı görülmektedir. Rus Hükümetinin izlediği muhafazakar mali politikalar ve bu bağlamda varıl başına 45 ABD doları düzeyindeki petrol fiyatı yoluyla bütçeyi dengeleyebilmesi ve harcamalarda önemli kısıntılara gitmesi bu sonucun alınmasında etkili olmuştur. Bazı yorumcular Rusya'nın savaşa girmeden gerçekleştirdiği ve olası yaptırımlara karşı Rus kamu şirketleriyle ana bankaların dayanıklılığını ölçen stres testlerinin yararlı olduğu, bu hazırlıklar sayesinde yaptırımların etkisinin daha zayıf ama

uzun dönemli hissedildiği görüşünü ileri sürmektedirler. Bununla birlikte savaşı izleyen aylarda petrol ve doğal gaz kazançlarıyla belli bir dengede tutulan bütçenin giderek daralmakta olduğu, ekonominin %30 oranında daraldığı görülmektedir. Rus sanayinin, savunma sanayi dahil, özellikle Batı'dan tedarik edilen yüksek teknoloji ürünlerine önemli ölçüde bağımlılığının ekonomideki durgunluğun sürmesine yol açacağını beklemek yanlış olmayacaktır. Yaptırımların neden olduğu ithalatta daralan kaynakların üretimde azalmaya yol açması kaçınılmazdır. Batı kaynaklı ürünlerin daha az gelişmiş seçeneklerle ikamesi yoluna gidilmesi ise pek çok sektörü şimdiden olumsuz etkilemiştir. Savaşın başlamasının Rusya'dan diğer ülkelere önemli oranda beyin göçüne yol açtığı da bir gerçektir. Kalifiye personel açığı iş piyasası üzerinde de baskı yaratmaktadır. Yaptırımlara tabi olmayan malların ihracında dahi uluslararası taşımacılık şirketlerinin Rusya ile çalışmakta isteksizlik göstermeleri ve banka ödemelerinde karşılaşılan zorluklar yaptırımların dolaylı etkilerinin giderek daha fazla hissedilmesine yol açacaktır. Her hal ve karda Rus ekonomisinin yeniden büyüme eğilimine girmesinin yılları alacağı, her şeyden önce bunun savaşın sonlandırılmasına bağlı olduğu belirtilebilir. Öte yandan kısmi seferberlik ilanı dahil savaşın beraberinde getirdiği olumsuz sonuçların Rus toplumu üzerinde de kısa ve uzun dönemde etkiler doğuracağı, iç siyasi gelişmeleri tetikleyecek yeni dinamikler yaratabileceği öngörüsünde bulunmak da mümkündür. Tabiiyle bu değişimin hangi yöne evrileceğini şimdiden kestirmek zordur. Putin döneminde izlenenden daha sert politikaları savunan aşırı kesimlerin böyle bir süreçte zemin kazanmaları ise güçlü bir olasılıktır.

Avrupa güvenliğinin geleceği: >>>

Rusya ile Ukrayna arasındaki krizin silahlı bir ihtilafa dönüşme riskinin arttığı günlerde Moskova'nın ABD'ye ve NATO'ya ilettiği talepler özünde Avrupa güvenlik mimarisini ilgilendirmekteydi. Rusya NATO müttefiklerinden muhtelif güvenlik garantileri talep etmekte ve NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan'a genişlemeyeceğine dair bir taahhüt istemekteydi. Ayrıca şu anda 1997'den beri NATO ülkesi olan eski SSCB ve Varşova Paktı ülkelerine konuşlandırılmış olan silah ve birlikleri İttifak'ın geri çekmesini, keza AB ve NATO gibi örgütlerin Rusya'nın kendi nüfuz alanında gördüğü Kafkasya ve Orta Asya'daki jeopolitik konulara müdahil olmamalarını istemekteydi. Rusya'nın bu maksimalist taleplerinin bekleneceği üzere başta Vaşington olmak üzere NATO ülkelerinde olumlu bir karşılık bulması mümkün olmamıştır. Avrupa güvenlik mimarisinin çerçevesini belirleyecek silahların denetimi, silahsızlanma ve güven artırıcı tedbirlere dair yeni bir rejimin oluşturulma ihtiyacı buna ilişkin uluslararası enstrümanların artık geçerliliğini yitirmiş olmaları nedeniyle kendini uzun süredir hissettirmektedir.¹ Her ne kadar Ukrayna'da savaşın sürdüğü bir ortamda böyle bir yeni rejimin müzakeresi imkanı şu an için bulunmasa da değişik başkentlerde, bu arada Ankara'da, geleceğe dönük düşünce egzersizi içine şimdiden girilmesi yararlı olacaktır. Sonuçta Rusya'yı içine alacak bir güvenlik mimarisi ihtiyacı savaş sonrasında kendini daha fazla hissettirecektir. İkinci Dünya Savaşı sürerken 1942'de BM Şartı'na dair çalışmalara girildiği unutulmamalı, Avrupa güvenliğine ilişkin temel belge niteliğindeki Helsinki Nihai Senedi'nin kabulünün 50. Yıldönümünün idrak edileceği

2025 yılına giden süreçte bu hedef yönünde çaba harcanmalıdır. Batı toplumlarının dayanıklılığı bağlamında önemle üzerinde durulması gereken husus ise, olası bir ateş-kes ve barış müzakeresinin akıbetini sadece Ukrayna halkının iradesi optiğinden görmeyip, gelecekteki Avrupa güvenlik mimarisinin de temelini oluşturmaya devam etmesi gereken ilkelerin (Nihai Senedin 10 temel ilkesi) yeniden tartışılmasına yol açabilecek bir kötü emsalin hiçbir koşulda yaratılmamasıdır.

Çin ve diğer bazı oyuncuların savaş karşısındaki tutumu: >>>

Stratejik rekabet ortamında ABD'nin dikkatinin odağındaki Çin her ne kadar Rusya ile askeri işbirliğini sürdürüyor ve söylem düzeyinde dayanışma içinde gözüküyorsa da Batılı ülkelerle ilişkileri dahil küresel düzeydeki ekonomik çıkarlarının zedelenmemesi için ihtiyatlı bir tutum izlemektedir. Dolayısıyla savaşın devamından ziyade diplomasi yoluyla barışa giden yolu desteklemeyi tercih eder gözükmektedir. Öte yandan İran'ın Rusya'nın ihtiyaç duyduğu bazı silah sistemlerini tedarikte sınırlı da olsa kaynak olma rolüne soyunduğu dikkat çekmektedir. ABD'nin Trump'ın Başkanlığı döneminde çekildiği Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA) Anlaşması'na dönmesini sağlayacak müzakerelerin akim kaldığı bir dönemde Rusya ile giriştiği bu alışverişin İran'ın nükleer silah geliştirme çabalarını da istismar edebileceği bir imkan haline dönüşmesi riski zihinleri kurcalamaya devam edecektir.

Yenilikçi ve Çığır Açan Teknolojiler (EDT) ışığında Savunma Sanayinin geleceği: >>>

Ukrayna'da süren savaş Rusya'nın silahlı kuvvetlerdeki üstünlüğünün içi şişirilmiş bir mit olduğunu gözler önüne sermiştir. Türkiye'nin de son yıllarda savunma sanayinde atılım yaptığı bazı silah sistemlerinin (TB2 Bayraktar gibi) süregiden savaşta arazide önemli etki doğuran neredeyse bir oyun değiştirici olma özelliğine de tanık olunmuştur. Sistemik rekabetin giderek kendisini daha fazla hissettirdiği uluslararası güvenlik ortamında EDT'nin hem tehdit, hem de güç çarpanı olarak daha fazla değerlendirileceği, inovasyona bu alandaki tüm çalışmaların merkezinde yer alacağı ağırlıklı bir rol düşeceğini belirtmek gerekir. Savaşta tarafların arazide sahip oldukları silah sistemleri ile sergiledikleri performans ışığında geleceğe dönük dersler çıkarılmasında ise yarar bulunmaktadır. Bu tür derslerin komuta-kontrol, lojistik, elektronik savaş, siber yetenekler dahil askeri doktrinler yönünden de değerlendirileceği varsayılabilir.

Enerji bunalımı ve kaynakların çeşitliliğinin önemi: >>>

Enerji kaynaklarına ihtiyacın ve bu alandaki masrafların arttığı kış aylarında geçmiş deneyim Batı ülkelerinin Rus petrol ve doğal gazına olan bağımlılığının yarattığı güvenlik açığını bizlere kanıtlamıştır. Rusya geçmişte gerektiğinde enerji kaynaklarını bir silah olarak kullanmaktan kaçınmamış ve bir şantaj aracı haline getirebilmiştir. Batı ülkeleri almakta oldukları olağanüstü tedbirlerle enerji kullanımını görece azaltmakta ve ihtiyaçlarını karşılayacak enerji kaynaklarını çeşitlendirmektedirler. Nitekim savaşın başlamasından önce Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacının %45'ini Rusya karşılarken bu oran şu an %10'a düşmüştür. G7 ülkeleri Rus petrol fiyatına bir tavan

getirerek Kremlin'in savaş faaliyetini finansmanda kullandığı fonları sınırlamayı amaçlamıştır. Avrupa'da gaz depolama tesisleri tam kapasite çalışmaktadır. Sıvılaştırılmış doğal gaz sözleşmelerinde artışa rastlanmakta, nükleer santrallerin kullanım süreleri uzatılmakta ve kömürle işleyen tesislere yönelinmektedir. Savaşın başlamasından sonra iklim krizine ilişkin belirlenen hedeflerin kısa vadede olumsuz etkilendiğinde kuşku yoktur. Ancak orta-uzun vadede olumlu yöne evrileceği öngörüsü her halde yanlış olmaz. Halihazırda alınan önlemlerin Batı ülkeleri enerji politikalarında önümüzdeki görülebilir bir gelecekte geçerliliğini koruyacakları ve istikrarlı ve güvenilir enerji kaynaklarına daha fazla yatırım yapılacağı söylenebilir.

Savaşın Türkiye yönünden değerlendirilmesi:

Türkiye'nin savaşın başlamasından itibaren dengeli bir politika izlediğini belirtmek gerekir.² Rusya'nın Ukrayna'ya karşı kendi deyişle "özel hareket" başlatmasının ardından üç gün geçmişken bu çatışmayı "savaş" olarak tanımlayarak Montrö Sözleşmesinin başta 19. Maddesi olmak üzere ilgili maddelerini savaşan taraflara karşı işletmeye başlaması ve tüm uluslararası camiaya savaş gemilerini Boğazlardan geçirmeme çağrısında bulunması önemli bir adım olmuştur. Türkiye'nin üyesi olduğu NATO'nun Rusya'nın ana tehdit kaynağı olduğunu teyit eden Stratejik Konseptin kabulüne, Rus tehdidine karşı caydırıcılık ve savunmayı güçlendiren tedbirleri hayata geçiren kararlara destek vermiş olması, Kırım'ın gayrimeşru ilhakı yanısıra dört bölgenin sahte referandumlarla Rusya'ya katılma kararını tanımadığını açıklaması, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın öncülüğünde tahıl ve savaş esirlerinin değişimi anlaşmalarının sağlanmasına aktif katkısı, barışı amaçlayan diplomasi çabalarında ön plana çıkması hep olumlu hususlar olarak hatırlanmalıdır. Keza Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ileride taraflar arasında varılacak bir barış antlaşmasının Kırım dahil Rusya tarafından işgal ve ilhak edilen tüm toprakların Ukrayna'ya iadesini sağlaması gerektiğini vurgulamış olması da önemlidir. Türkiye'nin Ukrayna'nın haklı mücadelesinde kullandığı ve askeri sonuçları bakımından arazide önemli fark yaratan Türkiye menşeli silah sistemlerinin bu ülkeye gidişinde rol oynamış olması da bir diğer önemli husustur. Türkiye'nin öteden beri uygulayageldiği ilkesel politikanın gereği olarak BM yaptırımları dışındaki yaptırımlara (ABD ve AB tarafından ilan edilenler) katılmaması anlaşılabilir bir uygulamadır. Ancak bundan sonra savaşın uzun bir dönemi kapsayacak şekilde süreceği hesaplanarak Türkiye'ye yönelik arzu edilmeyen olumsuz tedbirlerle karşı karşıya kalınmasına yol açacak (ABD'nin "secondary sanctions" gibi) davranışlardan kaçınılması, S-400 tedarikine benzer bir hatanın yinelenmemesi önem taşıyacaktır. Rusya'nın ekonomik krizle boğuşulan bir dönemde Türkiye'ye sağladığı rahatlatıcı jestlerin (sıcak para akışı ve doğal gaz borcunun ödeme süresinin geciktirilmesi) karşılığı olacak ve Batı başkentlerinde Rusya'nın yaptırımları Türkiye marifetiyle deldiği endişe ve izlenimini güçlendirecek adımlardan titizlikle geri durulması gerekecektir.

KADERİNE TERKEDİLMİŞ BİR İTTİFAK: 2023 YILINA GİRERKEN TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

Alper Coşkun // Büyükelçi (E)

Yeni yıla umutla bakmak adettendir. Bu geleneği Türkiye-ABD ilişkileri bakımından da benimsemek lazım. Ancak, köklü bir geçmişe sahip olan ve özünde önemli bir potansiyel barındıran bu ilişkilerin geleceği her iki ülke tarafından da anlamlı şekilde sahiplenilmediği takdirde, ileriye yönelik iyimser öngörülerde bulunmak pek de kolay değil.

Halihazırda Türk-Amerikan ilişkilerine olumsuz etki eden iki temel sorundan söz edilebilir. Birincisi, Ankara ve Vaşington'un birbirlerine bakışlarıyla ilgili. İkili ilişkileri bir süredir gölgeleyen sorunlar yumağı içinde Türkiye ve Amerika arasındaki zihni ayrışma derinleşmiş durumda. İlişkilerin dokusu zedelenmiş ve iki ülke birbirinden uzaklaşmıştır. Neticede, güven eksikliği, şu an için ilişkilerdeki en belirleyici öge halini almıştır.

İkinci sorun ise büyük değişimden geçmekte olan küresel jeopolitik ortam içinde Türkiye ve Amerika'nın bazı çıkar ve önceliklerinin farklılaşmasında yatıyor. Belirsizliklerle yüklü uluslararası konjonktürde müttefikler arasında da görüş ayrılıklarının yaşanması doğal olmakla birlikte, Ankara ve Vaşington arasındaki karşılıklı güven kaybı nedeniyle bunların yönetilmesi zorlaşmış, olumsuz etkileri iki ülkeyi birleştiren ortak çıkarların bulunduğu gerçeğinin önüne geçmiştir.

Bu tabloya bakıldığında, 2023 yılına girerken Türkiye-ABD ilişkilerinin müttefiklik anlayışıyla bağdaşmayan, sorunlu bir zeminde ilerlediğini söylemek abartı teşkil etmez. Her iki ülkenin de çıkarlarıyla çelişen bu olumsuz sarmaldan ancak ortak irade ve karşılıklı adımlarla çıkılması mümkün. Ancak, bu yönde anlamlı bir hareketlenmenin varlığından söz etmek şimdilik mümkün değil.

Karşılıklı duyarsızlık

ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken, 2021 yılında başvurduğu sözde müttefik tanımlamasıyla Joe Biden yönetiminin Türkiye'yi nasıl algıladığını baştan ortaya koymuştu. ABD, söz konusu ifadeyi daha sonra yinelemiş olmamakla birlikte, bu sözün arkasında yatan soğuk bakışını değiştirmemiş ve Türkiye'yi dirsek mesafesinde tutma tercihinin korumuştur. Vaşington'un tavrını kısa vadede değiştirmek niyetinde olmadığı, bunun için ilk adımların Ankara'dan gelmesini beklediği, Türkiye'de gerçekleştirilecek seçimleri de bu optikten dikkatle takip edeceği anlaşılıyor.

AK Parti yönetimindeki Türk hükümeti ise, 2020 sonundaki ABD Başkanlık seçimlerinde tercihini eski Başkan Trump'tan yana koymuş ve ilk andan tereddütle baktığı olası Biden yönetimine ancak seçim sonrasında ve mecburiyetten el uzatmıştı. Beklediği karşılığı göremeyince, Biden ve ekibinin uyguladığı politikalara dair hoşnutsuzluğunu artan dozda dillendirmeye başlamış, hatta bazı hallerde diplomatik sınırların ötesine gitmekte sakınca görmemiştir. Türkiye'nin içine girdiği seçim ortamında bu eleştirilerin yinelenmesi ve tonun bazen artması şaşırtıcı olmaz.

Genel olarak bakıldığında, Türkiye ve ABD'nin birbirlerinin önemini ancak jeopolitik gelişmelerin zorlamasıyla hatırladıkları ve dönemsel çıkar birliktelikleri dışında ikili ilişkilerini himaye etme ihtiyacını hissetmedikleri bir noktada olduğumuz söylenebilir. 2021 yılında Afganistan'dan çekilirken, ardından da 2022 başlarında Ukrayna krizi bağlamında Türkiye'nin jeopolitik önemini hatırlayan ABD, Ankara'nın Suriye'deki terör unsurlarından kaynaklanan tehdit algılamasına yıllardır ısrarla duyarsız kalmakta sakınca görmemekte. Türkiye ise, bölgesel tehdit algılamaları karşısında ABD'yle müttefiklik ilişkisinin vücut bulduğu NATO üyeliğinin caydırıcı etkisinden yararlanırken, Rusya'yla ilişkilerinde veya bir NATO müttefiki olarak, Vaşington'u irkiletecek söylem ve tasarruflardan sakınma gereğini duymamakta. Üstelik, iki ülkenin birbirlerinin çıkar ve hassasiyetlerine yönelik duyarsızlıkları, hatta karşılıklı inatlaşmaları bu örneklerle de sınırlı değil.

Bu stratejik körlük hali Türk-Amerikan ilişkilerinde olumsuz bir birikime neden olmaktadır. Kısa vadede mevcut sorunların çözümünü zorlaştırmakta ve zaten sahipsiz haldeki ikili ilişkilerin seyri konjonktürel gelişmelerin etkisine açık bırakmaktadır. 2022 sonunda oluşturulan Stratejik Mekanizma bu boşluğu doldurabilecek önemli bir girişim olmakla birlikte, bu imkandan henüz yeterli ölçüde istifade edilmiş değil. Bu haliyle, mevcut sorunların aşılması iradesini de içeren, ilişkilere canlılık katmaya yönelik kayda değer adım eksikliği sürmekte ve Türkiye-ABD ilişkileri geleceğe doğru ancak savrulularak yol almaktadır.

2023 ve ufukta görünenler:

Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, basın mensuplarıyla yaptığı 2022 yıl sonu değerlendirme toplantısında, 2023 yılının önemli bir eşik teşkil edeceğini ve küresel jeopolitik açısından bir yol ayırımına geldiğini açıkladı. Buna göre ya dünyadaki kutuplaşmaların derinleşeceği ya da çok taraflılığa dayalı yeni bir küresel sistemin kurulacağı öngörüsünü paylaştı.

Türkiye, Soğuk Savaş dönemine özgü iki kutupluluğun ve sonrasındaki ABD hakimiyetinin ardından farklı güç merkezlerinin ön plana çıktığı günümüzde, kendisini çok yönlü çıkarları bulunan, yükselen bir oyuncu olarak değerlendirme eğiliminde. Farklı tonlamalarla muhalefetin de benimsediği bu bakıştan hareketle Türkiye, halen oluşum sancılı çeken küresel paradigmanın dar kalıplara sıkıştırılmasına karşı duruyor. Özünde, kendisine geniş bir hareket sahası yaratmaya çalışıyor.

Bu anlayışla, örneğin Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açmasına tepki gösterirken, ötekileştirilmesine itiraz ediyor. Benzer şekilde, ABD'nin öncülüğünde, Çin Halk Cumhuriyeti'yle çatışmaya sürüklenmek istemiyor. Her iki durumda da Ankara, NATO üyeliğinin gerekleri ile Batılı müttefik ve ortaklarıyla birlikte durma ihtiyacını kendisine göre (sıklıkla yetersiz düzeyde) hesaba katarken, Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti özelinde milli çıkarlarını ilerletmekten geri durmuyor. Bazı yönleriyle fırsatçı bir hal alan bu denge arayışında bir ölçüde müttefiki Almanya'yla benzeşiyor. Ancak, başta Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi alımının yarattığı görüntü ve AK Parti hükümetinin Batı dünyasına yönelik yüksek dozlu eleştirileri nedeniyle, Türkiye'nin dünyada kendisini nasıl konumlandığı hususunda müttefikleri ve Batılı ortakları nezdinde kıyaslanamayacak tereddütlere yol açtığı da ortada.

Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun yeni küresel düzen derken bahsettiği ve özünde Türkiye'nin aklından geçen kurgu, gerçek anlamda egemen eşitliğe dayalı, hiçbir güç merkezinin hakimiyetinde olmayan ve çok taraflılığı ön plana çıkaran bir uluslararası yapı olsa gerek. Türkiye bu vizyonuyla, günümüzün moda deyimiyle Küresel Güney olarak tarif edilen ülkeler grubu, ayrıca Avrupa Birliği'nin özellikle eski üyeleriyle benzer görüş içinde olmaktadır.

Bu yaklaşımın önemli bir paydasını, kontrol edilemeyen ve zararlı etkileri keyfi şekilde ortaya çıkabilen ABD hakimiyetine muhalefet refleksi oluşturuyor. Burada, küresel güç konumundaki ABD'nin pozitif anlamda yorumlanabilecek liderliği ile ABD çıkarlarını bencil bir anlayışla önceleyen hakimiyet kurma arayışı arasında ince, ancak önemli bir ayırım mevcut. İlkine makul sınırlar içinde saygı gösterilirken, ikincisine meydan okuma söz konusu.

Türkiye-ABD ilişkilerinin geleceği bu önemli arka planın etkisi içinde şekillenecektir. Bu açıdan bakıldığında, çok kutuplu dünya düzeni evrilirken, Türkiye'nin dış politikasında hangi parametreleri ön plana çıkaracağı büyük önem taşıyacak. Örneğin, ABD'yle ikili ilişkilerini yürütürken, Vaşington'un tüm dikkatlerini üzerine çevirdiği Çin Halk Cumhuriyeti dahil, Batılı müttefik ve ortakları arasında yer almayan bazı üçüncü ülkelerle ne derece yakınlaşacağı, makul bir dengeyi yakalayıp, istikrarlı şekilde koruyup koruyamayacağı belirleyici olacaktır. Benzer şekilde, ABD'nin Türkiye'nin edilgen bir muhatap değil, karşılıklı çıkar ilişkisi içinde bulunduğu ve uluslararası ilişkilerinde farklı öncelikleri kovalayan bir müttefik olabileceği gerçeğini ne ölçüde içine sindirebileceğine bakmak gerekecektir.

Anahtar Ankara ve Vaşington'un elinde >>>

Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceği bağlamında, Türkiye'de yaklaşan seçimler doğal bir eşik konumunda. Zira, Amerikan tarafı seçim sonuçlarını görmeyi beklerken, Türk tarafının da ikili ilişkilere ancak o noktadan sonra yeniden odaklanmasını beklemek mümkün. Dolayısıyla, seçimlerin sonucundan bağımsız olarak, ikili ilişkilerde yeni bir arayışa girme imkanı ancak o aşamadan sonra ortaya çıkacaktır.

Şüphesiz, her iki taraf için kritik soru, ikili ilişkilerinde bardağın dolu tarafına bakmaya hazır olup olmayacaklarıdır. Küresel jeopolitik gelişmelerin ne şekilde evrileceği bir yana, iki müttefik olarak Türkiye ve ABD'nin paylaştıkları ortak çıkarlar azımsanamayacak kadar çok. Bazı ayrışma noktalarına karşın, bunun büyük ölçüde devam edeceği ortada. Avrasya coğrafyasında güven ve istikrarın tesis edilerek korunmasından, ileride Ukrayna'nın yeniden imarına kadar, ayrıca, gıda güvenliği, enerji ihtiyacı, iklim ve göç gibi sınamalarla mücadelede iki ülkenin birlikte çalışması aklın gereğinden başka bir şey değil. Aynı husus, Suriye özelinde süregiden derin görüş ayrılığı aşılabildiği takdirde, terörle mücadele için de geçerli.

Türkiye için, ABD'yi ikame edebilecek benzer bir küresel aktör olmadığı gibi, ABD açısından da bölgesi ve yakın civarında etki gücü Türkiye ölçeğinde bir alternatif müttefik bulmak imkansız. İsrail buna özel bir istisna teşkil ederken, ABD'nin son dönemde ilişkilerinde ağırlık vermeyi tercih ettiği Yunanistan'ın sunabileceği katma değer Türkiye'yle kıyas kabul etmez. Dolayısıyla, on yıllara yayılan ortak tecrübelerle birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye-ABD ilişkileri hem geçmişi hem de içinde barındırdığı potansiyel itibarıyla, iki ülke açısından önemli bir değer olarak görülmelidir. İlişkilerin geleceğinin anahtarı ise, doğal olarak iki ülkenin elindedir.

Bu anlayışla ilerlenecek ve halihazırda her iki tarafı da tatmin etmekten uzak noktada bulunan ikili ilişkilerin tamirine başlanacaksa, öncelikle güven eksikliğini besleyen unsurlara odaklanmak gerekir. Burada doğru olan, herkesin üzerine düşeni hakkıyla yapmasıdır.

Türkiye, çok kutuplu bir yapıya evrilmekte olan dünya düzeni içinde kendi yerini sağlamlaştırmaya çalışırken, ABD ve Batı'dan uzaklaşmaya hevesli bir görüntü vermekten sakınmalıdır. Dış, güvenlik ve savunma politikalarında doğru tercihlerde bulunmalı, söylem ve eylemlerinde tutarlı olmalıdır. Bunun önemli bir göstergesini, Rusya'yla ilişkilerini ne derece derinleştireceği ve kendi başına sardığı S-400 derdinden makul şekilde kurtulma iradesini sergileyip sergilemeyeceği teşkil edecektir.

ABD'ye gelince, her şeyden önce Suriye politikasını gözden geçirmesi ve oradaki varlık ve faaliyetlerini, çıkış stratejisini de içeren akılcı bir stratejiye oturtması şart. Dışişleri Bakanlığı'nda görev yaptığım dönemde bizzat şahit olduğum şekilde, YPG ile olan sürdürülemez ilişkisini geçici, taktiksel ve

işlevsel diyerek, adeta mahcubiyet ifadeleri altında izah etmeye çalışan ABD, bu yanlışından dönmelidir. Bu yöndeki en ufak bir hareketlenme, Türkiye ve ABD'nin Suriye'de esasen büyük ölçüde örtüşen ancak mevcut görüş ayrılığının gölgesinde kalan çıkar birlikteliklerini su yüzüne çıkartacaktır. ABD'nin üzerinde durduğu, IŞİD'le mücadeleyi sürdürme gereği bunların arasındadır. Benzer şekilde, ilgili BM Güvenlik Konseyi kararları temelinde Suriye'de siyasi çözüme giden yolda iki ülkenin birlikte çalışma imkanlarının önü açılacaktır. Türkiye'deki Suriyelilerin ülkelerine gönüllü olarak dönme ihtimallerini daha gerçekçi bir zeminde artırabilecek böylesine bir gelişme, Türkiye açısından Rusya ve Suriye'yle bulunacak ve en iyi ihtimalle dahi ancak sınırlı sonuç verebilecek çözüm çabalarına nazaran daha akılcı olacaktır.

Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler sahiplenmeye ve ortak çıkarlar anlayışıyla yönetilmeye gereksinim duyuyor. Bu noktada her iki tarafın da ihmali söz konusu. Halbuki bu yanlışlık sürdürükçe sadece ikili ilişkiler değil, her iki ülkenin milli çıkarları da zarar görmekte.

2023 yılında bu gerçeğin idrak edilmesi ve ikili ilişkilerin yürütülmesinde gereken özenin karşılıklı olarak gösterilmesine başlanması çok isabetli olur. Başa dönersek, bu durumda sadece yeni yıl için değil, Türkiye-ABD ilişkilerinin geleceği için de iyimser olabiliriz.

2023 YILINDA BEKLENEN TÜRK – ABD ASKERİ İLİŞKİLERİ

Nihat Kökmen // EDAM Yönetim Kurulu Üyesi // (E) Hava Korgeneral

Geçen yıl kaleme aldığım, konuya ilişkin değerlendirmemde analizlerimi bazı başlıklar altında paylaşmıştım. 2023 yılına ilişkin, Türkiye-ABD askeri ilişkilerinde öne çıkan konuları genel olarak; S-400, CAATSA yaptırımları, F-35 ortaklığından çıkarılma süreci, Suriye savaşı, Karadeniz sahipliği ve güvenliği, Ege sorunlarına dahil olunması ve Doğu Akdeniz, F-16 tedariki ve NATO ilişkileri olarak belirledim. Bu konulara kısaca göz attığımızda 2022 yılında askeri ilişkilerde, 24 Şubat tarihinde başlayan Rusya-Ukrayna savaşının yansımaları ile eşzamanlı olarak NATO'ya üyelik başvurusunda bulunan İsveç ve Finlandiya'nın durumları dışında, gözle görünür bir ilerleme veya pozitif yönde düşüneceğimiz bir husus ortaya çıkmamıştır. Kısaca "Batı cephesinde yeni bir şey yok" cümlesi ilişkileri en iyi şekilde ifade etmektedir.

Aslına bakılırsa, 2022 yılında Türkiye ve ABD'de esaslı bir değişiklik veya bu değişikliklere ivme kazandırabilecek yeni bir başkanlık seçimi yapılmamış ve mevcut iktidarlar yönetimde olduğu için yukarıda belirttiğim ana konulara ilişkin politikalarda da göze çarpan değişik bir durum ortaya çıkmamıştır. Özellikle ABD Başkanı J. Biden'ın seçildiği tarihten itibaren, liderler seviyesindeki ikili ilişkiler yerine, hükümetler-kurumlar arası temaslara öncelik verme politikası ve bir önceki başkan D. Trump ile Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan arasında yürütülen diplomasi trafiğinden farklı bir yol izlemesi ilişkilerin durağan bir halde kalmasına sebep olan en önemli faktörlerden birisi olarak ortaya çıkmıştır.

Geçen yıl yaptığım değerlendirmelere benzer olarak, 2023 yılında olabilecek askeri temaslar ve konular hakkında düşüncelerimi başlıklar halinde ifade etmeye çalışacağım;

S-400;

Her ne kadar S-400 konusu Türkiye tarafından gündemden düşürülmeye gayret edilse de zaman zaman iki ülke arasında birbiri ile bağlantılı diğer bazı sorunların ortaya çıkması bu konudaki tartışmaları da alevlendirebilmektedir. Bunun sonucu olarak da Türkiye, konuyu ABD ile restleşme boyutuna kadar çıkarıp, S-400'lere ilişkin intikal ya da test görüntülerini içeren bir dizi medya paylaşımı yapmış ve üst düzey devlet görevlileri vasıtasıyla ulusal veya uluslararası medya organlarında konu ile ilgili mesajları paylaşmıştır. CAATSA yaptırımlarının çıkış noktasını da oluşturan S-400 konusu 2023 yılında da iki ülke arasındaki tartışma konularından biri olarak yerini

muhafaza edecek gibi görünmektedir. Konuya ilişkin en önemli eşiğin, muhtemelen ülkemizde yapılacak seçimler olduğu ve ilişkilerin seçimden sonra oluşacak mevcut veya yeni yapının izleyeceği politikaya bağlı olarak değişebileceği değerlendirilmektedir. Mevcut iktidarın göreve devam etmesi durumunda sürdürülen politikanın değişmeyeceği varsayımından hareketle konunun kesin bir çözüme kavuşturulmadan bu haliyle süreceği düşünülmektedir. Kısacası, 2023 yılında da S-400'lerin üçüncü bir ülkeye satışı, transferi veya harekât mevzilerine konuşlandırılarak aktif hale getirilmesi uzak bir ihtimal olarak görülmektedir.

CAATSA Yaptırımları

CAATSA yaptırımlarının etkisini bazı savunma sanayi ürünlerinin tedariki kapsamında yaşasak da, yürürlükte olduğu müddetçe hem kişilere hem de alınması planlanan silah, teçhizat, mühimmat ve sistemlere karşı uygulandığında, TSK'lerinin ABD firmaları tarafından üretilen söz konusu ihtiyaçların sıkıntısı 2023 yılında da hissedilecektir. Elbette, Türk savunma sanayi şirketleri birçok alanda atılımlar yaparak ihtiyaçların karşılanmasında büyük oranda dışa bağımlılığı azaltmıştır ama hala birçok kritik malzemenin üretiminde sıkıntılar yaşanması sebebiyle dışa bağımlılık devam etmektedir. Bu konu 2023 yılında da en üst seviyede heyetler arasında müzakerelere konu olmayı sürdürecektir, fakat sorunların birbiriyle bağlantısı sebebiyle açık uçlu olarak kalmaya devam edecektir.

F-35;

F-35 konusunda sergilenen çabaların, uçakların tekrar envanterimize alınması için olmasa da, konsorsiyum içinde bugüne kadar yapmış olduğumuz kaynak desteğinin geri alınmasına veya söz konusu kaynağın, ABD'den tedarik edilecek savunma sanayi ürünlerinin tedarikinde kullanımına yönelik olabileceği belirtilebilir. Geçen yıl konuya ilişkin yapmış olduğum değerlendirmede, F-35 uçaklarının bu kritik coğrafyada Türk Hava Kuvvetlerimiz için ne denli önemli olduğunu belirtmiştim. Her şeye rağmen bu konunun yüzde yüz kapandığı düşüncesinde değilim. Tekrar projeye dönüş için ne gerekiyorsa yapılmasının, gerekirse tedarik sayısının azaltılıp projeye devam edilmesinin, hem arada oluşan boşluğun yeni uçak tedarikine gerek kalmadan doldurulmasına, hem de Türk savunma sanayisine yapacağı katma değerler ile MMU projesinde kullanabileceğimiz deneyimlerin göz ardı edilemeyecek gerçekler olduğu bilinmelidir. Aynı mantıkla, bu konu da 2023 yılındaki seçime endeksli gibi görünmektedir.

Suriye Savaşı;

Suriye savaşının başlamasının üzerinden yaklaşık 11 yıl geçmesine rağmen hala taşlar yerine oturmamış, bölgedeki aktörler kendi politikaları çerçevesinde Suriye topraklarına yerleşmiş ve gelişmelere baktığımızda ayrılmaya da pek niyetlerinin olmadığı açıkça görülmektedir. Türkiye, 911 kilometrelik sınırının bulunduğu ve güvenlik ortamının dengesiz olduğu bir alanda çeşitli tehditlere

karşı mücadele etmek zorunda kalmıştır. 2022 yılının son günlerine geldiğimizde hala taraflarca çözüme ulaştırılan bir konu bulunmamaktadır. ABD ile sürekli olarak özellikle Fırat nehrinin doğusunda çeşitli müzakereler yürütülse de, ABD, DAESH ile mücadelede müttefik olarak gördüğü, bizim ise terörist olarak tanımladığımız PYD/YPG'ye silah, mühimmat ve eğitim desteğini sürdürmektedir. Türkiye'nin kendi sınırlarından Suriye içine 30 kilometre olarak belirlediği güvenli bölge konusunda anlaşma sağlanamamıştır. Bu sebeple 2022 yılının son aylarında Suriye'nin kuzeyine yapılması planlanan kara harekâtı gündeme gelmiş ve hala olabileceği konusu sıcak tutulmakta, bu konu 2023 yılında da hem diplomasi hem de askeri taraflarca yoğun olarak müzakere edilmeye devam edilecektir. Bölgede ABD'nin uydu bir Kürt devleti kurulmasına yönelik desteği kesilmeden veya Türkiye tarafından konunun Suriye ile masaya oturulup birlikte çözüm üretilmesinin dışında suların durulmayacağı net olarak görülmektedir.

Karadeniz Güvenliği;

Rusya-Ukrayna savaşı başlamadan önce ABD'nin yanına aldığı bazı müttefikleri ile gerek bireysel olarak gerekse NATO şemsiyesi altında Karadeniz'de bazı oldu bittilerle kendi politikalarına uygun olarak yaptığı girişimlere Rusya'nın da tepki vermesi nedeniyle uzun yıllardır barış denizi olan Karadeniz krizlerle anılmaya başlamıştır. Fakat savaşla birlikte Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'nin ilgili maddelerini işletmeye başlaması ile tartışmalar son bulmuştur. 2023 yılında da Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler de dahil diğer ülke askeri gemilerine de kısıtlama getirmesi sebebiyle nispeten tartışmalardan uzak bir dönem geçirilecektir. Sadece tahıl koridoruna ilişkin konular 2023 yılında gündemde olmayı sürdürecektir. Tabii burada Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin özellikle ülkemiz ve Karadeniz'in güvenliğine ilişkin ne denli önemli olduğunun da vurgulanması uygun olacaktır.

Ege ve Doğu Akdeniz;

2022 yılında ABD'nin gerek tatbikat gerekse Rusya'ya karşı alınabilecek önlemler kapsamında Yunanistan'da yapmış olduğu yığınaklanma dikkat çekici bulunmuştur. Bu intikaller özellikle Yunanistan ile Türkiye arasında süregiden kronik sorunların farklı ortamlarda tartışılmasına da sebep olmuştur. Konu 2023 yılında Yunanistan tarafından çeşitli oldu-bittilerle krizi tırmandırmaya ve ABD tarafından da bölgede askeri faaliyetlerde istismar edilmeye devam edilecektir. Son olarak Girit'e yapılan gemi intikalleri de bunun açık bir göstergesidir. Konu ile bağlantılı olarak, Doğu Akdeniz'de yaşanan Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ve deniz altındaki kaynakların çıkarılıp Avrupa'ya pazarlanması konusunda da Yunanistan ve İsrail politikaları yönünde hareket eden ABD ile 2023 yılında da sık sık karşı karşıya gelinmesi muhtemel görünmektedir.

F-16 Tedariği;

2022 yılının en önemli gündem maddelerinden olan ve geçen yıldan beri gündemde olan F-16V ile 80 adet modernizasyon kiti tedarigi konusu sivil ve askeri heyetler arasında hem Türkiye hem de ABD'de müzakere edilmeye devam etmektedir. Her ne kadar ABD Kongresi'ndeki bazı senatörlerin, tedarigi belirli şartlar altında onaylayacaklarına ilişkin maddelerin iptal edilerek karar için Beyaz Saray'a gönderildiği haberleri medyada yer alsa da konunun henüz netleşmediği, 2023 yılında bu konudaki müzakerelerin devam edeceği kuvvetle muhtemeldir. Çünkü yılın son aylarında, askeri temaslara ilave olarak gerek diplomasi gerekse NATO Parlamenterler Asamblesi Türk Heyeti'nin girişimleri karşı tarafta bir etki yaratmamıştır.

NATO Konuları;

Elbette daha önce de bahsettiğim şekilde konular birbiri ile yakından ilişkili hatta iç içe geçmiş durumdadır. İsveç ve Finlandiya'nın savaş sonrası kendilerini daha güvende hissedecekleri NATO'ya üyelik süreçleri olağandan daha hızlı ilerletilmiş, 2022 yılında Madrid Zirvesi'nde alınan karar ile üyelik süreci başlatılmıştır. Katılım Protokolleri Macaristan ve Türkiye dışındaki tüm müttefik ülkeler tarafından onaylanmıştır. Türkiye, İsveç ve Finlandiya'da aleyhine faaliyet gösteren terör örgütlerine ilişkin beklentilerinin yerine getirilmesini takiben TBMM'de onay sürecini değerlendireceğini açıklamıştır. Konunun 2023 yılında da farklı biçimlerde tartışılacağı ve ABD'nin konuya dolaylı veya dolaysız müdahil olabileceği değerlendirilmektedir.

Sonuç;

Türkiye-ABD Askeri İlişkilerinin bozulmasına, bazı kuruluşlar veya uzmanlar tarafından farklı milat verilmesine karşın, ben konunun S-400'lerin 2019 yılında Türkiye topraklarına intikal etmesinden sonra başladığını ve yukarıda belirtmiş olduğum sorun ve yansımalarının 2023 yılında yapılması planlanan Cumhurbaşkanlığı ve Parlamento seçimlerine kadar devam edeceğini, bu sorunlara ilişkin kayda değer bir gelişmenin olmayacağını, tarafların seçim sonuçlarına göre takip edecekleri politikalar doğrultusunda askeri ilişkilerini belirleyeceklerini düşünüyorum.

NATO

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ (AB) İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ

Tacan İldem // EDAM Başkanı // Büyükelçi (E)

Sinan Ülgen // EDAM Direktörü

AB Komisyonu tarafından aday ülkeler için hazırlanan yıllık raporlar 2016 yılına kadar “İlerleme Raporu” olarak adlandırılırdı. Bu tarihten sonra ise bunların adı “Ülke Raporu” olarak değiştirildi. 13 Aralık 2022 zirve toplantısında kabul edilen “Türkiye Raporu” aslında ülkemizin AB ile olan ilişkilerinin halihazır durumunu AB yönünden yansıtmaması bakımından önemlidir. Her ne kadar Komisyon Başkanı Ursula von der Leyen’in “AB’nin Durumu” konuşmasında adına aday ülkeler arasında yer vermiş olmasa da, Rapor, Türkiye’nin AB’nin kilit bir partneri ve aday ülkesi olarak kaldığını (remains) teyit etmektedir. Bununla birlikte, geçmiş raporlara da atıfta bulunularak mevcut koşullarda Türkiye ile katılım müzakerelerinin durma noktasına (standstill) geldiğinden söz edilmekte, Türk Hükümeti’nin AB katılım sürecine ilişkin tekrar eden taahhütlerine rağmen olumsuz eğilimi tersine çevirmediği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda demokrasi, hukukun üstünlüğü, temel haklar ve yargı bağımsızlığı alanındaki kötüye gidişe ilişkin AB’nin ciddi kaygılarının giderilmediğine dikkat çekilmektedir. Rapor döneminde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin yapısal zayıflıklarına ilişkin Avrupa Konseyi’nin ve organlarının temel tavsiyelerinin yerine getirilmediği, Parlamento’nun hükümeti eylemlerinden sorumlu tutacak imkanlardan mahrum olduğu, tüm yetkilerin Cumhurbaşkanlığı makamında toplanmış olmasının yürütme, yasama ve yargı arasında var olması gereken güçler ayrılığının sağlam ve etkili biçimde sağlanmasına engel olduğunun altı çizilmektedir. Güçler ayrılığının sağladığı etkin denetim ve denge mekanizmasının yokluğunun yürütmenin demokratik denetimini sadece seçimle sınırlı bir hale getirdiği hatırlatılmaktadır. Yargının uluslararası ve Avrupa standartlarına uyumuna dair soru işaretlerine, bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarının uygulanmasının reddedilmesine keza önemli bir endişe nedeni olarak değinilmektedir. Ekonomik yönetişime ve piyasa ekonomisinin işleyişine ilişkin endişelerin arttığından da raporda bahsedilmektedir. Yunanistan ve GKRY çabalarıyla metne girdiği kesin olan ve sadece onların perspektifinden değerlendirmeler içeren bölümlerde ise Türkiye’nin 2022 yılında Yunanistan hava sahasını tekrar tekrar ihlal ettiğine, Yunan adalarının egemenliğine ve “Kıbrıs” aleyhine tehditkâr söylemlerde bulunduğu dair iddialara yer verilmektedir. Ege ve Doğu Akdeniz’deki gerilimin bir yandan iyi komşuluk ilişkilerine zarar verirken, bölgesel istikrar ve güvenliği de tehlikeye soktuğundan bahsedilmektedir.

Raporda AB’nin Türkiye ile ortak ilgi alanı olarak gördüğü iklim, sağlık ya da göç ve güvenlik konularında üst düzey temasların sürdürüldüğü, bunun AB’nin Türkiye ile ilişkilerde daha olumlu bir

dinamik yaratılması çabalarına destek olma amacıyla uyumlu olduğundan söz edilmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin enerji alanında önemli ve güvenilir bir transit ülke konumundan, dünyanın en büyük mülteci nüfusuna ev sahipliği yapmak hususundaki takdire şayan çabalarından, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısının Türkiye tarafından "savaş hali" olarak tanımlanarak Rusya'nın takbih edilmesinden, Montrö Sözleşmesinin ilgili hükümleri işletilmek suretiyle Karadeniz'e Boğazlardan girecek savaş gemilerinin sadece Karadeniz'de bağlama limanları bulunanlarla sınırlandırılmasından, Türkiye'nin Ukrayna'ya askeri malzeme satışına devam ettiğinden, Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna arasında görüşmeleri kolaylaştırdığından ve gerilimin azaltılması ve ateş-kese ulaşmasını hedeflediğinden, Ukrayna tahıl ürünlerinin ihracını kolaylaştıracak diplomatik girişimlere öncülük ettiğinden, bu konuda bir anlaşmaya varılmasını sağlamasından, Türkiye'nin yapıcı rolüne de vurgu yapılmak suretiyle, olumlu biçimde bahsedilmektedir.

Bununla birlikte, Türkiye'nin tek taraflı dış politikasının AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile ortaya konmuş öncelikleriyle çatışmaya devam ettiği, bunun özellikle Suriye ve Irak'taki Türk askeri faaliyetlerinden ve Rusya'ya karşı AB kısıtlayıcı önlemlerine Türkiye'nin uyum göstermemesinden kaynaklandığı kaydedilmektedir. Bu çerçevede Libya'ya ilişkin tarafların birbiriyle çelişen politikalarına da dikkat çekilmektedir. Türkiye'nin AB'nin ekonomik yaptırımlarını izlemiyor olmasının Rusya ile sürdürdüğü ekonomik ve ticari ilişkileri çerçevesinde özellikle çifte kullanımlı (sivil ve askeri amaçlı) ürünlerin AB-Türkiye Gümrük Birliği içinde serbest dolaşımına imkân sağladığının, bunun ise ciddi bir endişe kaynağı olduğunun altı çizilmektedir.

2022 "Türkiye Raporu" ile AB ülkemize bakışını açıklıkla ortaya koymaktadır. Peki 2023 yılına ilişkin öngörüler bağlamında ne söylenebilir?

Her şeyden önce AB'nin de ABD gibi yaklaşmakta olan seçimlere odaklı bir "bekle-gör" döneminde olduğu söylenebilir. Böyle bir dönemde AB'nin Türkiye'deki seçimler sonrasında ortaya çıkabilecek olumlu bir değişim olasılığına karşı kendi pozisyonunu değerlendirecek bir ev-ödevini şimdiden yaptığını dair bir bilgi ya da izlenim ise bulunmamaktadır. Aslında demokratik reform gündemini uygulama çabasından uzaklaşmış ve bu alanda geriye gidiş içinde olmuş bir Türkiye'nin, kendileri bunu açıkça itiraf edecek durumda olmasalar da, AB içinde geniş bir çevrenin tercihinine uygun bir durum yaratmış olduğunu belirtmek herhalde yanlış olmayacaktır. Başka bir anlatımla, türlü bahanelerle Türkiye'nin üyelik yönelimini engelleme çabasında olan çevreler için Türkiye'nin izlediği politikalar ve özellikle demokrasi alanındaki geriye gidiş onlar için arayıp da bulamadıkları "elverişli bir gerekçe" yaratmıştır.

Seçimler sonrasında çıkacak sonuca dair spekülâtif bir değerlendirme yapılacak olursa, muhalefet partilerinin oluşturduğu Altılı Masa'nın seçimleri kazanması durumunda şimdikine göre

demokratikleşme alanında daha enerjik adımlar atılarak AB'nin de eleştirilerinin temel dayanağı olan temel özgürlükler, hukukun üstünlüğü ve yargı reformu alanında olumlu bir atmosferin yaratılacağı öngörüsünde bulunulabilir. Bu noktada AB açısından önem taşıyan husus, son yıllarda Türkiye ile ilişkilerin birçok alanda askıya alınmasının gerekçesini oluşturan demokratik normlardaki gerilemenin sona ermesi durumunda, Türkiye ile ilişkilerde gerçek anlamda bir harekete geçiş geçemeyeceğidir. Bu bağlamda akla gelen risk ise AB'nin Yunanistan ve GKRY gibi ülkelerin gündemine esir düşerek bu stratejik açılımı yapamamasıdır.

Seçim sonuçlarına göre AKP iktidarının devamı halinde "Kopenhag kriterlerini gerekirse Ankara kriterleri haline getiririz" söylemine uygun bir irade sergilenmeye başlandığında Gümrük Birliği'nin günün şartlarına uygun ve Türkiye'nin çıkarlarını gözetecek şekilde güncellenmesini ve Türk vatandaşlarının AB ülkelerine seyahatini kolaylaştıracak vize serbestisi konusunda karşılanması gereken 72 kriterden geriye kalan 6 kriterin süratle yerine getirilmesini sağlayacak adımlar atılması önem taşıyacaktır. En azından bu iki alan 2023'ün önceliği olarak belirlenebilir.

Bu aşamada gerek iktidar gerek muhalefet tam üyelik hedefinden geri adım atmayacaktır. Türkiye'nin ortaklık hukukundan kaynaklanan kazanımlarının tehlikeye atılmaması açısından da bu ilkeli tutumun sürdürülmesi gerekir. Hal böyle olmakla birlikte, daha olumlu bir konjonktürde dahi Türkiye-AB ilişkisinin en azından kısa ve orta vadede tam üyelik çerçevesinin dışına taşan bazı tamamlayıcı alanlarda da gelişmesini hedeflemek gerekecektir.

Uzun soluklu olacağı anlaşılan Ukrayna'da Rusya'nın sürdürdüğü savaşa ilişkin tutumumuzun 2023 yılında AB ile ilişkilerimiz yönünden de riskler barındıracağı tahmine müsaittir. AB Rusya'ya karşı uygulamaya koyduğu yaptırımlara Türkiye'nin uymasını teşvik etse de AB yaptırımlarını uygulamıyor olmamız şu an için büyük bir sorun yaratmamaktadır. Bunda savaşan taraflarla en üst düzeyde ilişkiyi yürütebilmesi, düzenli diyalog içinde olması ve belli alanlarda tarafların anlaşmalarını (tahıl ürünleri ihracı ve savaş esirlerinin değişimi gibi) sağlamasının etkili olduğu belirtilebilir. Öte yandan Türkiye'nin sadece BM tarafından uygulamaya konulan yaptırım rejimlerini desteklemek gibi ilkesel bir politikası da hatırlanmalıdır. AB'nin son dönemde üst düzeydeki açıklamalarında "aday" statüsü bilinçli biçimde "unutulan" Türkiye'nin iş yaptırımlara geldiğinde seçimli biçimde "hatırlanması" hakça bir durum da değildir. Bununla birlikte, önümüzdeki dönemde özellikle çifte kullanımlı bazı ürünlerin Rusya ile olan ticari ilişkilerimizde daha fazla mercak altına yatırılacak olması olasılığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç olarak, 2023 yılı, Türkiye'nin seçimler sonrasında AB ile ilişkileri tamir edip canlandıracak bir irade sergilemesinin, AB'nin de böyle bir iradeyle atılacak adımlara karşılık vermesinin mümkün olup olmadığı görüldükten sonra ilişkilerin geleceğine stratejik bir yaklaşım ve uzun erimli bir değerlendirmeye bakılmaya başlanacak bir dönüm noktası olabilir.

KARADENİZ'DE DEĞİŞEN DENGELER IŞIĞINDA 2023'E BAKIŞ

Prof. Dr. Mitat Çelikpala // Kadir Has Üniversitesi

Rusya Federasyonu'nun Ukrayna topraklarında 24 Şubat 2022'de başlattığı 'özel operasyon' 2022 yılının küresel gündemini belirleyen en önemli gelişme oldu. Sonrasında, son bir yıllık zaman zarfında yaşananlar, küresel güvenlik mimarisi üzerinde köklü değişimler yaratmanın ötesine geçerek küresel ekonomik ve ticari ilişkileri de ağır bir biçimde etkiledi. Rusya'nın Ukrayna'da yürüttüğü savaşın siyasi hedefleri, nerede duracağı ve müzakerelere/barış görüşmelerine hangi şartlar altında geçileceğine ilişkin net bir pozisyonu bulunmuyor. Kırım dâhil olmak üzere işgal edilen bölgelerde oluşan fiili durum ile Rusya'nın siyasi istek ve söylemlerinin hem Ukrayna yönetimi hem de Batılı aktörlerce tartışılmadan kabulü temel beklenti olarak karşımıza çıkıyor. Bu beklenti uluslararası toplum nezdinde elbette kabul görmedi ve görmeyecek. Nitekim gerek AB gerekse NATO üyesi ülkeler Rusya'yı denkleme hızlıca öteki olarak yeniden konumlandırıdılar ve temel stratejik belgelerini de bu söylem bağlamında şekillendirdiler. Bu belgeler ışığında geliştirilen güvenlik mimarisi Rusya'yı öteki olarak tanımlarken alınan güvenlik tedbirleri, takınılan askeri tavır, Kiev yönetimine verilen koşulsuz destek ile aşamalı olarak yükseltilen siyasi, ekonomik ve ticari yaptırımlar da Rusya'yı gittikçe daha ağır bir baskının altına almayı hedefliyor. Rusya'nın bu yaklaşım neticesinde gittikçe yalnızlaştığı, son 20 yılda birlikte hareket ettiği ortaklarından dahi beklediği desteği göremediği bir küresel ortam karşımıza çıkıyor.

Bu gelişmelerin doğrudan etkilerinin yaşandığı bir özel alt bölge olarak karşımıza Karadeniz çıkıyor. Bu yazının amacı, son 10 ayda alınan karar ve atılan adımlarla karşımıza çıkan fiili durumun 2023 yılında nasıl bir seyri izleyebileceği, Batı dünyasının ve Rusya'nın Karadeniz'deki pozisyonlarının hangi şartlar altında, ne yönde dönüşebileceği ve küresel sisteme muhtemel yansımalarını ele almaktır. Bu çerçevede elbette NATO üyesi Karadeniz kıyıdaşları arasındaki en büyük aktör durumundaki Türkiye'ye etkileri üzerinde de durulacaktır.

Rusya-Ukrayna Savaşı ve Karadeniz'e Yansımaları >>>

Rusya'nın Şubat 2022 sonunda Ukrayna topraklarına yönelik olarak giriştiği kapsamlı askerî harekât sadece iki Karadeniz kıyıdaşı arasındaki dengeleri kökten değiştirmekle kalmadı, Karadeniz'in güvenlik mimarisini de etkisi altına aldı. Rusya'nın Kırım'ı işgali sonrasında sarsılan askeri denge, bu gelişme ile tamamen yeni ve farklı bir boyuta taşındığı görülüyor. Savaşın başlamasını takiben

Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 19. maddesini yürürlüğe sokarak, Boğazları 'savaşan taraflar' durumundaki Rusya ve Ukrayna'nın savaş gemilerine kapatmasıyla deniz alanındaki dengeler dondurulmuş gibi görünüyor. Bu adım aslında Moskova'nın 'özel operasyon' olarak nitelediği durumun, en azından Türkiye tarafından Karadeniz kıyıdaşları arasında yaşanan bir savaş durumu olarak kabul edildiğine işaret ediyor. Bu kararı takiben Ankara'nın, kıyıdaş olan ve olmayan bütün ülkelere Boğazlardan savaş gemisi geçirmemeleri yönündeki uyarısı ise Karadeniz'in kıyıdaş olsun ya da olmasın tüm savaş gemilerine kapatılması anlamına gelmiş oldu. Bu durum Montrö Boğazlar Sözleşmesinin 20 ve 21. maddelerinin de fiilen yürürlüğe sokulması anlamına geliyor. Sözleşmenin 21. maddesi, Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehdidi karşısında görmesi durumunda, "savaş gemilerinin geçişi konusunda" tümüyle dilediği gibi davranabileceğini öngören 20. maddenin uygulanmasına imkân tanıyor. Sonuçta uygulamaya sokulan bu kararla Karadeniz'de askeri denge olduğu haliyle dondurulmuş oldu. Bir yandan Moskova'nın, Karadeniz filosuna kayıtlı olmayan yeni savaş gemilerini Karadeniz'e sokmasının önüne geçilirken, diğer yandan da Rusya tehdidine karşı uluslararası unsurların desteğine başvurmaya eğilimli diğer kıyıdaşların harekât alanı da kapatılmış oldu. Bu durumun Karadeniz ve güvenliği ile yakından ilgili durumdaki kıyıdaş olmayan büyük güçlerin söylem ve yaklaşımları açısından ise adeta bir tür 'bekle-gör' dönemini başlattı. Bu durum, taraflar arasında, Rusya'ya yönelik tehdit algısının yüksek olduğu dönemde bir geçiş süreci olarak, şimdilik kaydıyla, kabullenilmiş vaziyette.

2023 Bekle-Gör Dönemi

Bu bekle-gör döneminin, savaşın seyrine ve tarafların yaklaşımlarına göre seyredeceğini söyleyebiliriz. Bu çerçevede Karadeniz'de güvenliğin özellikle Rusya'dan tehdit algısı yükselen kıyıdaşların ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak biçimde yeniden tasarlanması yönünde adımların atılmasını bekleyebiliriz. Özellikle AB'nin Romanya ve Bulgaristan, NATO'nun da bu ikiliye ek olarak Türkiye üzerinden bölgenin paydaşı olduğu akla getirildiğinde, 2022'de ilan edilen strateji belgeleri ışığında Karadeniz'in istikrarsızlığın hâkim olduğu bir güvenlik odağı olacağı söylenebilir. İçinde bulunulan durum, Karadeniz bölgesinin tanımının yeniden ve gerçekçi bir biçimde yapılmasından başlayarak, kapsamlı ve yeni bir güvenlik mimarisinin inşasını zorlayacaktır. Kıyıdaşların bağımsızlığı ve egemenliği ile sınırların dokunulmazlığı temelleri üzerinden bir yapının nasıl kurulabileceği sorusu, Rusya'nın halihazırdaki revizyonist tavrı ışığında, başta kıyıdaşlar olmak üzere tüm ilgili tarafları yakından ilgilendiren zorlu bir soru olarak karşımızda duruyor. Bu soru ister istemez 2023 boyunca Kırım ve Donbas gibi bölgelerin durumu, Ukrayna'nın toprak bütünlüğü, diğer kıyıdaşların egemenlik sorunları ile Karadeniz'de deniz güvenliği gibi güvenlik konularına odaklanılmasını gerektirecektir. Güvenlik ve bölgesel anlaşmazlıkların çözümünde temel çerçeveyi belirleyerek bunların uygulamasını yapacak bölgesel mekanizmaları içermeyen, sadece ekonomik ve ticari ikili işbirliğine dayalı bir çerçeve üzerinden bölgesel politikaların geliştirilmesi, işbirliğine gidilmesi artık mümkün görünmüyor. Önümüzdeki dönemde bir Karadeniz bölgesinden bahsedilebilmesinin yolu

Bu yönde atılabilecek en somut yaklaşım bölgede istikrarı öne çıkaran temel tutum ve söylemlerin olduğu gibi sürdürülmesidir. Yeni dönemde ekonomik ve ticari ilişkilere güvenliğe ilişkin konuların da dâhil edildiği, daha kapsamlı bir yaklaşım bölgesel unsurlarla birlikte ve bütüncül bir bakış açısıyla şekillendirilmelidir. Bu türde bir çabada savaşın başından itibaren taraflarla dengeli ilişkiler geliştirmeyi ve bunu sürdürmeyi başaran Ankara'nın rolü önemli ve belirleyici olacaktır. Türkiye, ekonomik ve askeri büyüklüğü, ticari altyapısı, Batılı müttefikler ve Rusya ile hâlihazırda kurulmuş olan ilişkileriyle bu türde bir uygulamayı gerçekçi ve uygulanabilir kılacaktır.

Montrö Boğazlar Sözleşmesinin Geleceği

Karadeniz açısından dikkati çeken bir diğer konu, önceden olduğu gibi, askeri dengelerin nasıl şekilleneceği olacaktır. Bu rejimi korumanın yolu Montrö rejiminin devamının sağlanmasından geçiyor. Son gelişmeler, Montrö rejimine sıkı sıkıya sadık kalındığı sürece Karadeniz'de askeri dengelerin korunabileceğini ve savaşın daha geniş bir alana yayılmasının önüne geçilebileceğini gösterdi. Sözleşmenin savaşın hemen başında yürürlüğe sokularak uygulanması ve gerektiğinde ilgili diğer maddelerin de yürürlüğe sokulacağına açıklanması, Ankara'nın Karadeniz'deki güvenlik rejimine sıkı sıkıya bağlı kaldığını gösterdi. Rusya dâhil olmak üzere Karadeniz sahasındaki askeri etkinliği sınırlandırmanın yanı sıra Rusya'ya karşı dolaylı da olsa Karadeniz'de kolektif caydırıcılık ve savunma önlemlerinin uygulanmasını da sağlamış oldu. Karadeniz, savaş durumunda askeri trafiğe kapatılarak içeride fiili bir askeri denge oluştu. Nitekim Moskova'nın askeri kayıpları Karadeniz'de askeri dengenin kendi içerisinde değiştiği yeni bir durumu da yarattı. Kısacası, savaşın uzamasının savaşan taraflar üzerinde yarattığı uzun vadeli etki bir tür caydırıcılık olarak değerlendirilebilir. Ankara açısından, senaryo ne olursa olsun, Montrö rejiminin devamlılığının sağlanması vazgeçilemez bir önceliktir. Bu haliyle, 'kısıtlamalardan' ziyade uygulanması gereken hükümlerden oluşan Montrö, neredeyse yüzyıldır uluslararası hukukun ayrılmaz bir parçasını oluşturuyor. Montrö rejimini Rusya'yı dengeleyebilecek büyük güçlerin Karadeniz'e istedikleri biçimlerde ve büyüklüklerde deniz unsurlarını sokamamasını 'kısıtlayıcı' bulan tüm aktörlere Karadeniz'de güven ve istikrarın 'kurallara dayalı uluslararası düzene' uyulmasından ve bu düzenin korunmasından geçtiğinin bıkmadan hatırlatılması gerekir. Montrö, hükümlerine uyulması kaydıyla, geçmişte ve bugün olduğu gibi gelecekte de Karadeniz'de müttefik ülkelerin değişimli olarak sürekli mevcudiyet sergilemelerine, dolayısıyla caydırıcılık icra etmelerine de hizmet edecektir.

Karadeniz'in deniz alanlarının güvenliğine yönelik Montrö temelli güvenlik rejiminin bölgesel düzeyde, Batılı müttefiklerin de desteğiyle alınan savunma önlemlerinin Moskova'yı da hareketlendirmeden geliştirilmesi zorunluluğu bulunuyor. 2023'ün bu türde beklentilere yönelik girişimlere sahne olması beklenebilir. Bu durum Karadeniz bölgesinde istikrarı öne çıkartan temel tutum ve söylemlerle desteklenmelidir. Bulgaristan ve Romanya'nın artık AB üyeleri olduğu, Ukrayna ve Gürcistan ile AB arasında da özel ilişkiler kurulduğu, Ukrayna'nın aday ülke ilan edildiği aklı getirildiğinde, yeni dönemde ekonomik ve ticari ilişkilere güvenliğe ilişkin konuların dâhil edildiği, daha kapsamlı bir yaklaşım bölgesel unsurlarla birlikte ve bütüncül bir bakış açısıyla şekillendirilmelidir. Türkiye'nin ekonomik ve askeri büyüklüğü, ticari altyapısı ile hem Batılı müttefiklerle hem de Rusya ile hâlihazırda kurulmuş olan ilişkileri bu türde bir uygulamayı gerçekçi ve uygulanabilir kılacaktır.

Ortak Dil Yaratılması İhtiyacı

Başta ABD olmak üzere, Batı'nın Rusya'yı daha fazla baskı altına almaya dönük olarak uyguladığı ekonomik-finansal yaptırımların Rusya'yı ekonomik, siyasi ve insani düzlemelerde küresel sistemden adeta izole ettiği görülüyor. 2023'te gelişmelere bağlı olarak bu izolasyonun daha da şiddetlenmesi beklenir. Bu duruma Rusya'nın tepkisinin enerji dâhil olmak üzere ekonomik ve ticari kartlarını kullanmak şeklinde mi olacağı yoksa uzlaşmayı mı seçeceği henüz belirsiz. Karadeniz kıyıdaşlarının NATO üyeliği ve ortaklık durumları dikkate alındığında, Karadeniz bölgesinin geneli Rusya tehdidine karşı önümüzdeki dönemde ağırlıklı olarak Batı güvenlik şemsiyesinin altına girecektir. Bu durum, yalnızlaşan ve ötekileştirilen Rusya tarafından artan bir tehdit olarak kabul edilerek cevaplanacaktır. Bu bağlamda, Karadeniz bölgesinin jeopolitik rekabetin ilk cephesi olarak belirginleşecek, daha da istikrarsız bir bölgeye dönüşecektir. Bu durum karşısında Batılı müttefiklerin bölgesel beklentilere cevaben önceki dönemlere kıyasla daha ağırlıklı ve somut bir rol oynayacağı açıkça görülüyor. Ankara, bu denklemde bölgesel bir ekonomik ve ticari güç ve eski bir NATO üyesi olarak ekonomi ve güvenlik alanlarında etkin rol oynadı ve oynamaya devam edecektir. Ekonomik ve siyasi açıdan muhtemel yeni yaptırımların Türk ekonomisi ve Karadeniz'deki ticari ve ekonomik etkileşimi nasıl baskılayacağı konusu dikkatle değerlendirilmelidir. Buna bağlı olarak Karadeniz'de krizin aşılmasına yönelik adımlar atılırken Ankara'nın Batı dünyasıyla olan ilişkilerini, ortak değerleri de gözetenerek, sağlam bir zemine oturtması gerekiyor.

Madrid Zirvesi'nde belirlenen NATO'nun yeni Stratejik Konsepti, NATO'nun 'adil, kapsayıcı ve kalıcı bir barış' için çalışmaya devam edeceğini ilan etti ve Rusya'yı kural temelli (rules based) uluslararası düzenin önündeki en büyük tehdit olarak niteledi. NATO'nun Rusya karşısında kalkan olmaya devam edeceği ifade edildi. İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliğine davet edilmesiyle de İskandinavya'dan Baltıklara ve oradan da Karadeniz'e uzanan hatta Rusya karşıtı bir cephe oluştu. Ankara'nın yeni genişlemelere yönelik genel tavrı olumlu olmakla birlikte temel beklentisi adayların Ankara'nın güvenlik önceliklerini anlamaları ve uzlaşma içerisinde hareket etmeleri yönünde. Bu başlangıçta taraflar arasında ve NATO içerisinde bir belirsizlik havası yaratmış olsa da Türkiye'nin haklı beklentilerine cevap verecek sonuçların elde edilmesine imkân tanıyacak müzakere sürecinin devam ediyor olması önemlidir. Sonuçta Ankara küresel düzeyde yeniden şekillenmekte olan güvenlik mimarisinin gereklerini dikkate alan bir dengeyi kuracaktır. Avrupa Atlantik güvenlik hattının doğu ve güney kanadını oluşturan Karadeniz bölgesi, şekillenmekte olan yeni mimarinin en hassas alt bölgelerinden birine dönüştü. Türkiye'nin de NATO'da alınan kararların altında imzasının olduğu ve ittifakın Rusya karşısında kara, deniz ve hava güçlerini artırma niyetini ortaya koyduğu akla getirildiğinde, Ankara'nın yükümlülükleri, çıkarları ile Karadeniz'in güvenliği arasında sağlam bağlar kuran yeni ve farklı bir söylemin tesis edilmesi gerekiyor. Tek başına bu durum dahi bölgesel sahiplenmenin önümüzdeki dönemde farklı bir bakış açısıyla, ancak Ankara odaklı biçimde yeniden ele alınması gerektiğine işaret ediyor. Bu durum Rusya'yı ötekileştirmeden, bölgesel sistemin içinde tutarak dengeleyecek bir ekonomik, siyasi ve askeri dengenin nasıl kurulabileceği konusunda zorlu bir süreci önümüze çıkartıyor. Bunun yolu da mümkün olduğunca Rusya'yı da içine alan ortak bir dilin yaratılmasından geçiyor.

Sonuç olarak, 2023 Karadeniz ve geniş bir bölge olarak Karadeniz bölgesi açısından zorlu bir yıl olacak. İlgili tarafları yeniden bir masa etrafında toplayarak bölgesel güvenlik konularını ve işbirliğini konuşmak kısa vadede pek mümkün olmasa da 2023'ün geneli için umudu kesmemek gerekiyor.

AZERBAYCAN – ERMENİSTAN ARASINDA ARTAN GERİLİM

Doç. Dr. Çiğdem Üstün // EDAM Genel Sekreteri ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi
// İİSBF Nişantaşı Üniversitesi

2020 yılında 44 gün süren İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından Rusya Dağlık Karabağ ve çevresinde 2000'e yakın barış gücü konuşlandırmıştı. Fakat bu barış gücünün bölgede varlığı da iki ülke arasındaki gerilimi tamamen durdurmaya yetmemiş, Eylül 2022'de çatışmaların alevlendiği görülmüştür. Bu dönemde ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Pelosi'nin Ermenistan'a ziyareti ve Ermenistan'a desteği de bölgede ittifaklar ile ilgili tartışmalara neden olmuştur. Şubat 2022'den itibaren Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması ile yaşanan savaş sonucunda Rusya'nın bu bölgedeki barış gücünü daha ne kadar faal tutabileceği ve etkili olmaya nasıl devam edeceği de sorgulanır olmuştur. Ekim 2022 tarihinden itibaren iki aylık bir süre ile AB'nin sivil bir misyonunun Ermenistan'a göndermesi ve "güven inşa etmek ve ... sınır komisyonlarına katkıda bulunmak" amacını gütmesine karar verilmişti. Bu çerçevede bölgenin kendi dinamikleri kadar 2023 yılında bölge dışı aktörlerin de bölgeye müdahil olmaları gündemde olmaya devam edecektir.

2022 yılının sonunda 2020 yılındaki anlaşmaya göre Azerbaycan topraklarına dahil edilmekle birlikte Rus güçlerinin gözetimine bırakılmış olan Laçın koridorundan geçişlerin durdurulduğuna dair raporlar gelmeye başladı. Çevreci bir grubun Dağlık Karabağ'da yasadışı madencilik faaliyetlerini sebep göstererek koridordan geçişleri engellemesi ile başlayan karışıklık bölgede yeniden hareketlenme getirmiştir. Aslında 2022'nin Eylül ayından beri sınırdaki süregelen çatışmalar ve iki tarafın da birbirlerini suçlamaları gerilimin yavaş yavaş arttığını göstermekteydi. Rusya'nın liderliğinde kurulmuş olan Kolektif Güvenlik Anlaşma Örgütü'nün Ermenistan'ın gerekli görmesi durumunda Ermenistan'a destek olacağını Genel Sekreter Stanislav Zas tarafından dile getirilmesi, bölgedeki gelişmeleri inceleyen bir çalışma grubunun da kurulması için atılan adımlar Rusya'nın bölgede pozisyonunu korumak amacını da gösterir niteliktedir.

Laçın Koridoru'nda geçişlerin Azerbaycanlı protestocular tarafından durdurulması Aralık 2022 başında olurken, madenlerin gezilebileceğinin söylenmesi üzerine protestoların hafiflediği görülmüştü. Fakat, madenleri gezmelerinin engellendiğini iddia eden protestocular Aralık ortasında yolun kapanmasına ve dolayısıyla da koridorun kapanmasına sebep olmuşlardır. Bununla beraber Azerbaycan'ın Ermenistan kontrolündeki Dağlık Karabağ'a gaz akışını kısa süreliğine kestiği de görülmüştür. Bu artan gerilim BM'ye taşınmış, BM Güvenlik Konseyi'nin Fransa'nın ön ayak olduğu

Aralık 2022'deki toplantısında konunun taraflarının konuşmaları dinlenmiş olmakla beraber Güvenlik Konseyi'nden bu konuda ortak bir açıklama çıkmamıştır.

Bu artan gerilim 2023 yılının da bölgede hareketli geçeceğinin işareti olarak kabul edilebilir. Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan ve artan geriliminin yanı sıra 24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması ile başlayan savaşta Rusya'nın Ukrayna'da askeri üstünlüğü sağlayamaması, Rusya'nın bölgede - yakın çevre diye adlandırılan ve dış politikasında çok büyük bir öneme sahip olan bu bölgede - etkisinin sorgulanmasına ve bölge devletlerinin Rusya'dan bağımsız etkinliklerini artırma çabalarını daha görünür kılmıştır. Rusya'nın bölgedeki etkisinin azalacağı düşüncesi ile Avrupa Birliği'nin ve üye ülkelerinin de etkilerini artırmak için diplomatik adımlar atması ihtimaller dahilinde olsa da başarılı olma ihtimalleri düşük görünmektedir.

Bu çerçevede, Azerbaycan'ın özellikle 2020 yılındaki savaştan galip geldiği gerçeği de göz önünde bulundurulunca, Dağlık Karabağ'da kontrolünü artırıcı adımlar atması beklenebilir. Elbette, bu adımlar bölgede yaşayan Ermenilerin bölgeyi terk ederek Ermenistan'a gitmesine sebep olacaktır. Bu olası göç durumunda da tansiyonun yükselmesi 2023 yılında bir risk olma potansiyeline sahiptir.

2023 yılı Azerbaycan'da Haydar Aliyev'in 100. doğum yıldönümü sebebiyle Haydar Aliyev yılı olarak ilan edilmiştir. Bu dönemde de Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ konusunda uluslararası kamuoyunu etkileme çabalarının devamını görmemiz muhtemeldir. 2020 yılındaki İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'ndan önce toprak bütünlüğünün yeniden tesisi konusu ön plana çıkarken, savaştan sonra bölgesel işbirliği konusu bu çabalarda daha fazla görünür olmaktadır. 2023 yılı Türkiye için de seçimler sebebiyle ekstra hareketli geçecek bir yıl olacaktır. Hem iktidar hem de muhalefet için Azerbaycan'ın kardeş ülke olarak tanımlanmakta iken Azerbaycan - Ermenistan arasındaki gerilim Türkiye'deki siyasi partilerden de mutlaka karşılık bulacaktır. Türkiye'nin Azerbaycan ile özel ve yakın ilişkisi doğrultusunda siyaseten işbirliği kadar 2020 yılında 44 gün süren savaşta Türkiye üretimi Bayraktar TB2'lerin savaşın gidişatına olan etkisi de düşünüldüğünde, Azerbaycan'ın olası askeri adımlarının Türkiye tarafından destekleneceğini tahmin etmek de zor olmayacaktır. Türkiye'nin savunma sektöründe yerli üretim araçlara büyük önem verdiği gerçeği, bölgede Azerbaycan'dan sonra Ukrayna'da da Türkiye üretimi İHA'ların kullanımı ve etkisi ile bu alanda Türkiye'nin attığı diğer adımlar göz önüne alındığında ihtimal dahilinde olan çatışmaların artması sonucunda Türkiye'nin askeri olarak rol oynayabileceği öngörülebilir.

Uluslararası arenada Azerbaycan'ın attığı önemli adımlardan bir tanesi de İsrail ile ilişkileri geliştirmeye hız vermesi olmuştur. Geçtiğimiz senenin sonlarına doğru, 18 Kasım 2022'de Azerbaycan parlamentosundan Tel Aviv'de büyükelçilik açılmasına dair kararın geçmesi ile Azerbaycan-İsrail ilişkilerinde yeni bir adım atılmış oldu. İsrail ile Azerbaycan arasında askeri ilişkiler

sadece silah ticareti ile sınırlı kalmamakta, askeri işbirliği, Azerbaycan'ın kendi yerli savunma sanayisinin inşası ve Azerbaycan'ın askeri kabiliyetlerinin artırılmasını da kapsamaktadır. İkinci Dağlık Karabağ Savaşı ile İsrail ile askeri bakımdan ilişkilerin yanı sıra insani yardım bakımından da iki ülkenin müttefiklik çerçevesinde hareket etmesi gözlerden kaçmamıştır. Aynı zamanlarda, Türkiye'nin de İsrail'e büyükelçi ataması ile iki ülke arasındaki ilişkilerde de normalleşme adımları ve Azerbaycan'ın Türkiye ile İsrail arası ilişkilerin düzelmesi isteğini de göz önüne alındığında önümüzdeki dönemde Türkiye ve Azerbaycan'ın bölgede İsrail ile işbirliği mekanizmalarında beraber adımlar atması da ihtimaller dahilinde görünmektedir.

İsrail ile gelişen ilişkilerin İran'ın dikkatinden kaçmadığı ve 2023 yılında da önemli bir tansiyon sebebi olacağı öngörülebilir. İran'ın Azerbaycan sınırında askeri tatbikatlara hız vermesi, Ermenistan ile askeri ilişkileri artırması, anti-tank sistemleri tedarikinde rol oynaması bölgedeki askeri hareketliliğin kısa sürede durulmayacağını göstergesi kabul edilebilir. İran'ın bölge politikalarına karşı Aliyev'in de giderek İran'a karşı daha eleştirel yaklaştığı ve sert söylemler benimsediği görülmektedir. Ukrayna'da da İran'ın Rusya'ya yardım etmesi, Ermenistan'ın Rusya ve İran ile ilişkileri yakınlaştırmasına karşılık Azerbaycan, Türkiye ve İsrail arasında olası işbirlikleri bölgedeki dengeler açısından izlenmesi gerekli gelişmelerdir. İran'ın İsrail'in bölgede etkinliğini Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkileri yoluyla artırma olasılığına karşı adımlar atması beklentilere çok aykırı olmayacaktır.

Bunların yanı sıra Ermenistan'ın Laçın koridoru meselesini uluslararasılaştırarak ikili ilişkilerin ve bölge dinamiklerinin dışına taşıdığını da görmekteyiz. 2022 sonunda Ermenistan, Azerbaycan'ın koridor üzerindeki blokajını kaldırması için Uluslararası Adalet Divanı'na başvurmuştur. Aynı zamanda Ermenistan'ın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurusu kapsamında, mahkeme Azerbaycan'ın tıbbi yardıma ihtiyacı olan ağır hastaların koridordan geçmesi için tüm önlemleri almasına ve geçim kaynağına ihtiyaç duyanların güvenli bir şekilde geçişini sağlama yükümlülüğüne de sadık kalmasını talep etmiştir. Bu adımlara karşılık Azerbaycan da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Ermenistan'ın Karabağ bölgesinden çekilirken gerçekleştirdiği insan hakları ihlalleri sebebiyle başvuruda bulunmuştur.

2022 yılının sonlarında artan bir hızla çıkan tansiyonun, tüm bu gelişmeler ışığında 2023 yılında da düşmeyeceği ve Azerbaycan - Ermenistan arasında siyasi gerilimler ve askeri çatışmaların gündemi meşgul edeceği ve bölgenin bölge ülkeleri tarafından kurulmakta olan ittifaklar ve aralarında artan rekabet çerçevesinde etki alanlarını artırma çabalarına sahne olacağı öngörülebilir.

İÇ VE DIŞ SİYASET SARMALINDA 2023'TE TÜRKİYE'NİN SURİYE DOSYASI

Prof. Dr. Ahmet Kasım HAN // Beykoz Üniversitesi

Suriye iç savaşı 11. yılında sürerken, Türkiye'nin dış politikasının bu en önemli gündem maddesi 2022 yılını oldukça hareketsiz geçirdi. Dünyanın gündemi Rusya'nın Ukrayna'da sürdürdüğü saldırgan harbe kilitlenmiş ve Suriye'de sahayı belirleyen iki büyük aktör, Rusya Federasyonu (RF) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) rekabet odaklarını Ukrayna coğrafyasına kaydırmışken bu durumu fazlaca yadırgamamak gerektiği düşünülebilir. Bu son derece önemli gelişmeye ek olarak son dönemde İran rejiminin de iç karışıklıklarla boğuşuyor olmasının genel olarak bu sükunete katkıda bulunduğu söylenebilir.

Türkiye'nin özellikle terör örgütü PKK ile ilişkili Suriye Demokratik Güçleri (SDG) oluşumunun ana bileşeni YPG'ye ilişkin güvenlik kaygıları 2014'te IŞİD'in Kobani kuşatmasının ABD liderliğindeki koalisyonun desteğindeki bu aktörler tarafından önlenmesinden bu yana artarak devam ettiği bilinmektedir. Söz konusu kaygılar YPG-PKK ABD işbirliği sebebiyle Türkiye açısından PKK kaynaklı iç güvenlik kaygılarıyla veya bölgesel dengelerle sınırlı kalmayan; Türkiye'nin ABD ile olan ikili ilişkilerini, NATO da dahil ittifak münasebetlerini ve küresel politikadaki konumunu etkileyen bir nitelik kazanmıştır. Tüm bunların neticesinde Türkiye 2016'da "Fırat Kalkanı" harekatiyle başlayarak Suriye'nin kuzeyinde, bu ülkenin topraklarının yaklaşık %5'ini ve bin kadar yerleşim yerini kapsayan bir bölgeyi güç kullanmak suretiyle kontrol altına almıştır. Bu bölgeler toplam 5 milyon nüfus barındırmakta, aynı zamanda sayıları seksen ila yüz bin arasında değiştiği tahmin edilen Suriye Milli Ordusu (SMO) - eski adıyla Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) - gibi rejim muhaliflerine ve Suriye rejimi ve müttefikleri RF ve İran tarafından özellikle İdlib'deki varlıklarına Türkiye tarafından son verilmesi beklenen Heyet Tahrir el Şam (HTŞ) gibi unsurlara ev sahipliği yapmaktadır. Bu gruplar arasındaki ayrım ve işbirliği, Suriye rejimi ve müttefiklerinin baskısı ve Suriye'de siyasi/ demografik sahanın hareketliliği nedeniyle her zaman kolay olmamaktadır. Örneğin, Ekim 2019'dan bu yana bir SMO bileşeni olarak kabul edilen Cephelul Vataniyye Lit-Tahrir örgütünün zaman zaman, sadece Suriye ve RF tarafından değil, aynı zamanda Birleşmiş Milletler ve Türkiye tarafından da terörist bir örgüt olarak kabul edilen HTŞ ile işbirliği yaptığı bilinmektedir. RF ve rejim güçlerinin baskısı altında kalan bu grupların beklenir davranış biçimi olarak bu durum doğal kabul edilebilir. Ancak, RF temsilcilerinin mesele gündeme geldikçe Türkiye'yi bu grupların ağır

silahlarından arındırılmaları ve M4 ve M5 karayollarının bunların tehdidinden kurtarılarak güvenli trafiğe açılması bakımından 17 Eylül 2018 Soçi Mutabakatı koşullarını yerine getirmemekle itham ettikleri gerçeği 2023'te Suriye'de Türkiye'nin dış politikasını nelerin beklediği bakımından dikkate alınmalıdır. Bu manzaraya bakıldığında hem halihazır koşulların, hem de gruplar arasında mevcut işbirliği ve geçişkenliklerin Türkiye'nin yönetmesi gereken riskler açısından tehlikeli bir durum oluşturduğu açıktır.

Türkiye'nin Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne 24 Ağustos 1951'de imza koyarken beyan ettiği çekinceler nedeniyle "geçici korumaya" tabi yabancı uyruklu veya vatansız kişi statüsüyle ülkede bulunan 3,7 milyondan fazla Suriye kaynaklı nüfus bulunmaktadır. Bugüne kadar yaklaşık sayısı 750 bine ulaşmış bulunan doğum sayısı toplamı Türkiye nüfusunun %4'ünden fazlasına denk gelen Suriyelilerin demografik, ekonomik ve sosyolojik olarak toplumsal yükü önemli bir ağırlıktadır. Ayrıca, Türkiye'nin dış politika tercih ve uygulamaları neticesinde ortaya çıkmış olan değişik statü ve milliyetlerdeki yabancı uyruklu kişi akımının 4 milyonu zorlayan bir sayıya varmasının süresi de zorlayıcı ölçüde kısa olmuştur. 2011'de Türkiye'de yaşayan benzer konumdaki kişi sayısının 58 bin civarında olduğu dikkate alınırsa, aradaki bu 69 kat artışın neredeyse on yıllık bir süreçte ortaya çıktığı görülecektir. Artışın kendisi kadar hızı da bu grupların varlığını iç siyasette etkin ve seçmen davranışını etkileyen, bir konuma getirmiştir. Türkiye'nin 2023 ortasında seçime gidecek olması, mevcut ekonomi politikasının yarattığı derin sorunlarla birleştiğinde iktidar bakımından cari dış politikanın değiştirilerek bir zamanların "değerli yalnızlık" anlayışından sorunları azaltmak yönüne evriltilmesi sadece dış politika açısından değil, hatta daha da önemlisi, iç siyaset bakımından zaruret haline gelmiştir. Bu zaruret neticesinde Türkiye'nin dış politikası, kimileri tarafından "U dönüşü" olarak nitelenen bir dönüşüm geçirme noktasına gelmiştir. İktidar tarafından dış politikada "esneklik" olarak nitelenen bu tutuma eleştirel yaklaşımların haklılık görüntüsünü arttıran önemli bir unsur, söz konusu dönüşüm başlamadan önce "asla" kaydıyla anılan tercihlerin, rahatlıkla ve "ne pahasına olursa olsun çözüm" anlayışını çağrıştıran sert manevralarla gerçekleştirilmesidir. Ayrıca bu vakaların tamamında tutum ve pozisyon değiştiren tarafın Türkiye olduğu görülmektedir. Bu dış politika gündem maddelerinin tamamına yakınında Türkiye'nin aksine muhatapları tedbirli ve yavaş davranmakta, güven inşası noktası dahil bir çok noktada zamanı kullanmayı tercih eden bir görüntü vermektedirler. Bu tavırda etkili olan unsurun söz konusu muhatapların Türkiye'nin dış politikasındaki dönüşümü, ülkenin dış politikasına dair kapsamlı bir yeniden değerlendirmeden ziyade, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik koşulları neticesinde gelmiş zaruri bir konum olarak değerlendirmeleri olduğu söylenebilir. Bu savı ilgili ülkelerin basınlarında bu konuda çıkan yorumlar ve karar alıcıların medya mecralarına yansıyan demeçleri de desteklemektedir. Bu güven eksikliği Türkiye'nin dış politika dönüşümünü bir yandan muhatapları nezdinde bir samimiyet testine dönüştürürken, diğer yandan sürdürülebilirliğini sorgulatmaktadır. Nihayetinde zamana yayma refleksi söz konusu muhataplar açısından aynı anda bir vakit kazanma

ve bekledikçe daha fazla taviz alma beklentisine dönüşme riski de yaratmaktadır. Öte yandan Suriyeli mülteciler meselesi örneğinde olduğu gibi Türkiye kimi temel maliyetleri de halihazırda geri dönüşü zor biçimde üstlenmiş durumda görünmektedir. Bu da muhataplarından ziyade Türkiye üzerinde bir aciliyet baskısı yaratmakta gibi görünmektedir.

Türkiye açısından 2023'e dair yukarıda özetlenmeye çalışılan dinamiklerin çerçevesini çizdiği en zor dosya Suriye dosyasıdır. Esasen Suriye meselesi Türkiye'nin iç ve dış siyasi gündemini sınır tanımadan kesen bir aks oluşturmaktadır. Suriye konusu Türkiye'nin güvenlik kaygıları ve PKK ile mücadelesinden, siyasal dengelere; siyasal söylem ve konumla(n)malardan, mülteci meselesi üzerinden sosyoloji, ekonomi ve, belki en önemlisi, seçmen davranışına kadar birçok konuyu aynı anda etkilemektedir. Dahası bu konu iktidar bloğunu oluşturan AK Parti ve MHP'nin "ilkesel" olarak bir arada durdukları söyleminin de (milli hassasiyet retoriği ve sunduğu pratik çerçevenin genişliği üzerinden) önemli bir kilit taşıdır. Pratik bakımdan Türkiye'nin bugüne kadar Suriye'de gerçekleştirdiği askeri hareketler, hem söz konusu söylemin oluşturulmasında hem de kamuoyunun bu yönde iknasında gösterge niteliğinde bir ana tema oluşturmuştur. Bu haliyle durum, söz konusu hareketler ve Kuzey Suriye'deki askeri varlığıyla Türkiye'nin Suriye kaynaklı göçü büyük ölçüde yavaşlatması ve PKK üzerinde kurduğu baskı bakımından gözlemlenebilecek reel etkilerinin ötesinde bir siyasi mana kesbetmektedir.

Öyle görünmektedir ki Türkiye'nin bu noktadan sonra Suriye'de kapsamlı sonuç alıcı bir askeri hareket yapması olasılığı düşüktür. Ağustos 2022'den bu yana gündemde bulunan "beklenen" Suriye hareketinin bir türlü başlamamış olması Türkiye'nin hem ABD, hem de Rusya ile bu konuda uzlaşma üretme imkanının sınırına dayandığını gösterir niteliktedir. Öte yandan yaklaşan seçimlerde mülteci meselesinin iktidar bloğunun oylarına olumsuz yansımaları önüne geçmenin daha kapsamlı, ve görece kalıcı, sonuç almaya yönelik yöntemi hiç kuşkusuz mültecilere ilişkin eleştirileri boşa çıkarmaktır. Bunun iki ana yolu var gibi görünmektedir. İlkin yeni mülteci akımlarının önüne geçilmesi; ikincisiyse mevcut mültecilerin geri dönüşlerine dair somut adım atmak. Bu ikisi açısından da gerek şart Suriye yönetimiyle, ilişkiler yıllarca kişiselleştirilmiş husumetlere kadar indirgenmiş olsa da, barışmaktır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "alt düzeyde görüşmeler yapıldığını" teyit ettikten sonra 6 Ekim 2022'de Avrupa Siyasi Topluluğu Zirvesi sonrasında ilk defa Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ile görüşebileceğini de belirtmesinin ardından başlayan sürecin değerlendirilmesine ilişkin çerçeve işte bu minvalde şekillenmiştir. Türkiye'nin askeri hareket imasının ardından ABD birliklerinin uzunca bir zaman sonra, kısıtlı da olsa, Fırat'ın doğusunda tekrar konuşlanması ve ABD'nin Erdoğan - Esad görüşmesine olumlu bakmadığı yönündeki açıklamalar söz konusu sürecin, 2023'te yürümesi halinde, Ankara - Moskova - Şam, ve kaçınılmaz olarak Tahran, hattında

şekilleneceğini gösteriyor. Burada önemli başlıklardan birinin Şam ve RF kontrolündeki alandaki PKK-YPG varlığı, diğerininse İdlib konusu olması beklenebilir.

Bu gelişmelerin önündeki en büyük meselenin tarafların görüşmelere ilişkin ileri sürdükleri şartlar noktasında birbirlerine ne kadar yaklaşabilecekleri konusu olması beklenmelidir. Henüz Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ve Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanı Hakan Fidan Moskova'da Suriyeli ve Rus mevkidaşlarıyla görüşürken Esad rejiminin bu görüşmelerin sonuca ulaşması için ileri sürdüğü şartlar ortaya çıktı. Öyle görünüyor ki Esad rejimi sadece Ankara ile seçimler öncesi bir diyaloga girerek Erdoğan yönetimine Türkiye iç siyasetinde kullanılabilecek bir "hediye" vermeyi istemiyor. Bu noktada iki unsurun ön plana çıktığı söylenebilir. İlk, yukarıda belirtildiği gibi, görüşmeleri zamana yaymanın Suriye rejimi bakımından pek bir maliyeti olduğu söylenemez. 2023 seçimleri sonucunda AK Parti, MHP iktidarı devam etmediği takdirde Türkiye'deki muhalefetin tercihinin Şam rejimi ile diyalogdan yana olduğu biliniyor. Söz konusu koalisyonun devam etmesi durumunda da iktidar bloğu bugünkü şartlarda Suriye rejimi ile diyalog kanallarını açık tutmak durumunda görünüyor. Kaldı ki bu kanalların doğrudan ("alt düzey") ve dolaylı (RF), hatta Astana formatında çok-tarafli (Türkiye - RF - İran) çerçevelerde işlediğine dair ifadeler en yüksek ağızlardan da dile getirilmiş durumda.

Suriye rejiminin Türkiye'nin "işgalci" olduğunu kabul ederek bugün elinde tuttuğu kontrol bölgesinden çekilmesini; SMO'ya desteğini kesmesini diyalog için şart koştuğuna dair haberler mevcutken; Türkiye'nin de belki de ironik biçimde, bir zamanlar yıkılması için büyük çaba harcadığı, Esad rejiminin askeri olarak ilerleyerek SDG-PYD-PKK kontrolündeki bölgelere girmesini, bu vesileyle PYD-PKK kontrolündeki enerji kaynaklarını kontrolü altına alarak örgütün buradan elde ettiği gelirlerin kesilmesini sağlamasını ve nihayet Türkiye'de mevcut Suriyelileri geriye kabul noktasında bir uzlaşya yaşamasını talep ettiği görülüyor.

Her ne kadar Türkiye'nin son dönem dış politika manevrasıyla arasını kısmen düzelttiği Arap rejimleri de Türkiye ve Suriye arasında bir normalleşme arzu etseler ve Rusya da bu yönde atılacak adımları desteklese de Suriye rejimine beklemenin maliyetinin düşük olduğu bu günlerde, ABD ve kısmen de İran'a rağmen Türkiye'nin Suriye'nin taleplerini yerine getirmesi çok mümkün görünmüyor. Var olan oldukça kişiselleşmiş "güvensizlik" ortamında Suriye rejimi "söz değil icraat" bekler görüntüde. Türkiye'deyse iktidarın 2023 seçimlerinden önce hızla kimi sonuçlar aldığı görüntüsüne ihtiyacı var denilebilir. Bu iki öncelik çerçevesinin birbirine uyumu doğal olarak sorunlu. Bu dengede anlamlı bir değişiklik, Şam ve Ankara arasında yenilenmiş bir "Adana Mutabakatı" (1998) formatında bir denge kurmaya çalışan, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Ukrayna macerasında geri çekilmek zorunda kalması halinde, RF'de meydana gelecek bir "rejim" değişikliğiyle bu ülkenin Suriye rejiminden "elini çekmesi" ile mümkünse de bunun 2023 için ne derece olası olduğu ayrı bir

başlık teşkil etmektedir. Öte yandan benzer bir etki ABD'nin Suriye'ye olan ilgisini kaybetmesi durumunda da mümkündür. Ancak, bu olasılığın ne düzeyde mümkün olduğu bir yana, Şam rejimi ile Ankara'nın Fırat Nehri'nin doğusundaki gruplara dair bakış açıları da tam olarak örtüşüyor denemez. Ankara'da PKK, PYD eşitliği üzerinden terörist olarak nitelenen bu grupların önemli bölümü Suriye rejimi açısından muhatap alınabilir, kontrol edilmek kaydıyla "tahammüle şayan" unsurlar teşkil ediyor. Halihazırda bunların bazılarının Şam rejiminin iç savaşın en yoğun döneminde "cepheyi kısaltırken" "emanetçi" olarak bıraktığı gruplar olduğu ve bu manzaranın ABD'nin IŞİD sebebiyle bu bölgelere girmesi sonucu değiştiği biliniyor.

Türkiye'de iktidarın esas itibarıyla Washington ile çalışmaya istekli olduğu görülmektedir. Bu nedenle 2023 yılında Türkiye - Suriye ilişkilerinin safahatının ne olacağı konusunun en önemli belirleyicilerinden biri de, belki de Türkiye'nin diğer tüm dış politika meselelerinde olduğu gibi, ABD ile ilişkilerin tonu ve yönü olacaktır. Bu noktada da Biden yönetiminin istihbarat ve güvenlik parantezinde yürüyen ilişkileri fazlaca sarsmadan ve bu çerçevedeki kısıtı muhafaza ederek, Ankara ile "mesafeli temas"ını sürdürmesi beklenebilir. Bu durumun Suriye özelindeki yansımaysa mevcut dengelerin devamı biçiminde olacaktır.

Netice itibarıyla Türkiye'de 2023 seçimleri neticelene kadar ülkenin dış politikasının iç siyasetine "yedeklenmesi" durumu devam edecektir. Bu halde Suriye başta olmak üzere meselelerde hızlı başlangıçlar söz konusu olsa da bu ivmeyi koruyarak ilerlemenin mümkün olmaması şaşırtıcı olmaz. Türkiye'nin hareket tehdidi orta vadede Fırat'ın doğu ve batısında Türkiye'ye muarız unsurlarda yarattığı endişe nispetinde bu grupların dengesini bozarsa, bu durumun neticesinde Şam rejiminin RF ve İran desteğinde, ve ABD'nin isteği hilafına, söz konusu unsurlarla bir uzlaşmaya varması söz konusu olabilir. Bu ihtimalin gerçekleşmesinin çıktısı olarak Türkiye'nin Suriye'deki kontrol alanının genişlemesinden ziyade rejimin bu alanlara tekrar egemen olması mümkündür. Türkiye'de iktidar bakımından bu durumun iç siyasette anlatılması, hatta seçmen desteğine tahvili mümkündür. Elbette bu ancak "rejim değiştirmek" iddiasıyla çıkılan yolun sonunda "rejimi tahkim etmek" - ve sayıları milyonları bulan Suriye kaynaklı mülteciye ev sahibi olmanın ekonomik ve toplumsal bedelini ödemeye devam etmek - sonucuna varılmasını stratejik bir başarı olarak nitelemek mümkünse böyle olabilir. Bu koşullar altında 2023 yılının en azından ilk altı ayında Suriye - Türkiye ilişkilerinde görüşme trafiğinin devam edeceği düşünülebilir. Nihai manzaraysa seçim sonucunda Türkiye'de ortaya çıkacak iktidar konfigürasyonuna bağlı olarak ortaya çıkacaktır.

SURİYE ASKERİ PANORAMASI 2023

Dr. Can Kasapoğlu // EDAM Savunma Programı Direktörü

Giriş ve Kritik Bulgular

Suriye Baas rejiminin devamlılığı, halen, Rusya Federasyonu'nun ve İran'ın askeri desteklerine bağımlıdır. Suriye Arap Silahlı Kuvvetleri, ülkenin tamamında hakimiyet kurabilecek ve sınır güvenliğini tam olarak sağlayacak, bir yandan da hava sahasını eksiksiz olarak kontrol edebilecek imkân ve kabiliyetten yoksundur. Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'da hesaplamadığı kadar uzun ve yüksek tempoda bir harp durumunda sıkışması, İran'da ise rejimin karşı karşıya olduğu halk ayaklanması, Suriye'de iç savaşın sönümlenmesi ile oluşan bıçak sırtındaki statükoya karşı ciddi bir risk teşkil etmektedir. Mevcut konjonktür, Türkiye'nin, sınır ötesindeki PKK - YPG terör yapılanmasının fiili devletleşme sürecini, askeri yeteneklerini kullanarak akamete uğratması için uygun bir fırsat penceresi sunmaktadır. Bu değerlendirme notunun kaleme alındığı sırada Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanı ve Millî İstihbarat Teşkilâtı Başkanı tarafından Moskova'da yapılan diplomatik temaslar, Ankara'nın, Adana Mutabakatı çerçevesinde ve Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunduğu bir senaryoyu tercih ettiğini göstermektedir.

Suriye'nin Askeri Geleceği ve Rusya - İran Dengesi

Suriye'de savaşın gidişatını değiştiren iki kategorik rejim yanlısı askeri müdahale bulunmaktadır. Bunlardan ilki Rusya'nın Eylül 2015'ten itibaren ülkede süregelen iç savaşa müdahil olmasıdır. Rus uzmanlar bahse konu deniz-aşırı harekâtı, Rus Hava-Uzay Kuvvetleri'nin öncülük ettiği sınırlı bir gücün konuşlandırılmasıyla elde edilen stratejik bir zafer olarak değerlendirmektedir. İkincisi ise Devrim Muhafızları Kudüs Güçleri öncülüğünde İran'ın incelemeye konu savaşa katılımıdır. İran'ın çabaları, Levant bölgesinde, Suriye'yi radikal mezhepçi ve yayılmacı gündemi için bir başka kapana dönüştürmeye odaklanmıştır. Söz konusu devletlerin Suriye'deki kapasite zaafı, ciddi jeopolitik değişiklikleri de beraberinde getirecektir. Şimdilik, Rusya'nın müdahale kapasitesi, İran'a göre daha ciddi erozyona uğramış görünmektedir.

Rusya'nın ve İran'ın Suriye'ye hakimiyet potansiyellerindeki erime ise, kuzeyde Türkiye'nin, güneyde ise İsrail'in askeri müdahale marjlarını artırmaktadır. Bu nedenle, 2023 yılında, gerek PKK-YPG terör örgütüne gerekse Lübnan Hizbullahı ve İran Devrim Muhafızları Kudüs Güçlerine yönelik hareket ihtimallerinde artış müşahade etmekteyiz.

Kapasite Erozyonu Değerlendirmesi

Orta Doğu güvenlik ortamının bir parçası olan Suriye'deki askeri-jeostratejik durumu analiz etmek için ilk önce kuzeye, Ukrayna'ya uzanacağız.

2022 başında, Rusya Hava İndirme Birlikleri'nin (VDV) ilk dalgaları Kiev'in hemen dışındaki Hostomel Havaalanı'na taarruzlarına başladığında, muhtemelen, Ukrayna'da 'Gerasimov doktrini - 2014 Kırım' tarzı hızlı bir zafer elde etmeyi hedeflemişlerdi. İncelemeye konu planın esası da, müdahaleyi eski Sovyet coğrafyasında devletlerarası bir çatışma eşliğinin altında tutmaktı. Böylelikle, Ukrayna Devleti, savaş eşliğinin altındaki 'gri, hibrit bölgede' Rusya'nın uydusu haline getirilebilecekti. Ne de olsa Rus savaş makinası 2014'te, Kırım Yarımadası'nı anlamlı bir direnişle karşılaşmadan işgal edebilmişti. Şoygu ve Gerasimov askeri liderliğinin en büyük hatası da 2014 zemininden ne kadar uzaklaştığının iyi anlaşılabilmesi olacaktır ve en nihayetinde de Rusya, uzun soluklu bir harp durumuyla karşı karşıya kalacaktır.

İlgili Rus kurumlarının muharebe sahası istihbarat hazırlığı bulguları isabetsiz çıkmış, Ukrayna'nın askeri kabiliyeti hakkında güvenilir bir net değerlendirme sağlayamamıştır. Bir diğer teori ise, kendisi de eski üst düzey bir istihbaratçı olan Rus Devlet Başkanı Vladimir Putin'in, uyarıları dikkate almamasıdır. Hangi durum doğru olursa olsun, analize konu istihbarat yanılığının en sansasyonel örneği, Ukrayna Silahlı Kuvvetleri'nin, Rus Karadeniz Filosu'nun ünlü sancak gemisi Moskova Kruvazörü'nü batırması olmuştur. Zira, söz konusu taarruz, Neptün kıyı-konuşlu gemisavar füzeleri ile icra edilmiştir. Rus askeri istihbaratı ise muhtemelen, harbin hemen başında, Neptün programının henüz tamamlanmadığını ve nihai operasyonel kabiliyetten yoksun olduğunu müşahade etmekteydi.

Ukrayna'da hızlı bir zafere inanan Kremlin, Türk Hükümetinin Montrö Sözleşmesi'nin 19. maddesini devreye sokarak Boğazları savaşan tarafların gemilerine kapatma kararına tepki vermemiştir. Ukrayna'nın denizaşırı operasyon icra etme kapasitesinden yoksun olması bir yana, bir donanmaya bile sahip olmadığından, bu karar Kiev için önemli bir fark oluşturmamıştır. Rusya'nın ise, Suriye'deki harekâtı ikmal etmek için ayıracağı Ropucha ve Alligator sınıfı amfibi platformları, yani popüler adıyla 'Suriye Ekspresi' operasyonları ciddi şekilde aksamıştır ve Şubat 2022'den bu yana çalışmamaktadır. Ticari imkanlar ile lojistik faaliyetler sürdürülse de, denizaltı faaliyeti (Gelişmiş Kilo sınıfı denizaltılar), harp gemileri hareketleri ve Suriye için ayrılacak Hava-Uzay Kuvvetleri unsurları sınırlıdır.

Ukrayna'da sıkışan Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri, özellikle de Hava-Uzay Kuvvetleri (VKS) kaçınılmaz olarak İran'a daha fazla alan bırakacaktır. Ayrıca, Wagner gibi özel Rus askeri unsurları da Ukrayna'da yoğun faaliyet göstermektedir. Son olarak, Ukrayna'da Rus general ve üst subay

kayıpları fazladır. Rusya'nın Suriye'deki operasyonları büyük birliklerin konuşlandırılmasına tanıklık etmemiş olsa da her zaman yüksek rütbeli subaylara ve üst düzey generallere bağımlı olmuştur. Dahası, Rus Hava-Uzay Kuvvetleri Ukrayna semalarının tartışmasız kontrolünü sağlamakta oldukça zorlanmaktadır. Mevcut konjunktür, Moskova'nın gerektiğinde Suriye'deki hava gücünü arttırabilme seçeneğini ortadan kaldırmaktadır. Özetle, ayrılabilir kaynaklar her düzeyde kısıtlıdır. İran Devrim Muhafızları, Lübnan Hizbullahı ve Mahir Esad'a bağlı unsurların, söz konusu boşlukları doldurmaya aday oldukları müşahede edilmektedir.

İran - Rusya Dengesi Nasıl Değişebilir?: Suriye Faktörü >>>

Suriye İç Savaşı'na müdahil olma konusunda aynı tarafta yer alıyor gibi görünseler de İran ve Rusya Suriye'de kendi yollarını izlemekte ve temelde birbirlerinden ayrılmaktadır.

Güvenlik sektörü reformu, Tahran ve Moskova arasındaki çekişmenin merkez üssü olmaya devam etmektedir. Rusya Federasyonu, Suriye Arap Silahlı Kuvvetleri'nin ülkedeki tek silahlı aktör olmasına odaklanırken; İran siyasi olarak güçlü, paralel milis oluşumlarını meşrulaştırarak Suriye'yi 'Lübnanlaştırmaya' çalışmaktadır.

Dahası, Kremlin'in gözünde Suriye'nin Körfez Arap ülkeleriyle ilişkilerinin normalleşmesine aracılık etmek önemli bir jeopolitik hedef olmaya devam etmektedir. İran açısından bu durum, Tehran'ın savaş sonrası tasarımı gerçekleştirilmesinin önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali Moskova'nın diplomatik kapasitesini de tehdit etmektedir.

Rusya ve İran'ın Suriye'deki mikro jeopolitik hesapları da farklılık göstermektedir. Lazkiye ve Tarsus'taki Nusayri koridoru, Rusya'nın ülkedeki stratejik konumu açısından kritik öneme sahiptir. İran ve Lübnan Hizbullah'ı ise Şam'ı İran'dan Lübnan'a ve Golan Tepeleri civarındaki sınır bölgelerine silah akışı için kilit bir geçit olarak önceliklendirmektedir.

Suriye Güvenlik Ortamını Şekillendirme Yarışı: Arap 'Kızıl Ordusu' 2.0 mu, 'Suriye Hizbullahı' mı? >>>

Mevcut konjunktürde Rusya'nın Suriye'nin askeri stratejik kültürü üzerindeki etkisini tehdit eden en büyük unsur, ülkenin uzak köşelerine sıkışmış silahlı muhalefet değil, İran faktörüdür. Kudüs Güçleri, Lübnan Hizbullah'ı ile birlikte Suriye güvenlik aygıtında bir kimlik değişimi gerçekleştirmektedir. Aynı şekilde, Afganistan-Pakistan'dan Irak'a kadar uzanan geniş bir alanda toplanan Kudüs Güçleri militan ağı da İranlı savunma planlamacılarına Suriye'de uygun bir insan gücü sunmuştur.

Elbette, savunma ilişkileri gelişen Moskova ve Tahran'ın 2023 yılında Suriye'de çatışacağını iddia edemeyiz. Öte yandan, Suriye'de güvenlik sektörü reformunun, önümüzdeki yılda şekilleneceğini değerlendirmekteyiz. Söz konusu trend sanıldığından daha büyük ve kritik sonuçlar ortaya koyabilir. Zira, geleneksel olarak Arap dünyasında güvenlik sektörü, ülkenin jeopolitik kimliğinin ve siyasi oryantasyonunun temel belirleyicidir.

2023'TE YENİ BİR 'SICAK NOKTA' OLARAK BALKANLAR

Sine Özkaraşahin // EDAM Analist

Önümüzdeki yılda çalkantılı emtia ve enerji fiyatları, etnik anlaşmazlıklar ve artan tehdit algısı, halihazırda oldukça kırılabilir bir bölge olan Balkanlar'daki mevcut problemleri arttıracaktır. Ukrayna Savaşı ve küresel enflasyonun etkisiyle artan enerji ve emtia fiyatları gölgesinde önümüzdeki yıllarda Balkanlar'ı yeni tehditler beklemektedir. Nitekim halihazırda Arnavutluk, Bosna Hersek, Kosova, Karadağ ve Kuzey Makedonya'nın gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) tahminleri negatife dönmüş durumdadır. Pek çok Balkan ülkesi, enerji kaynaklarının neredeyse tamamı için halen Rusya'ya bağımlı haldedir.

Bulgaristan ve Kuzey Makedonya arasında Kuzey Makedonya'daki Bulgar azınlığın tanınması tartışması, Sırbistan'ın Kosova'nın bağımsızlığını tanımayı ısrarla reddetmesi bölgedeki pek çok gerilim hattından sadece biridir. Bosna Hersek'te Müslüman Boşnaklar, Boşnak Hırvatlar ve Sırpalar arasındaki etnik çatışmalar ile Kosova'daki Sırp azınlıklara karşı uygulanan ayrılıkçı politikaların etkileri de bölgedeki barışı tehdit eden ve 2023 içerisinde yakından takip edilmesi gereken faktörlerdir. Nitekim 1998-1999 Kosova Savaşı'nı tetikleyen unsurların yeniden patlak vermesi (ör. Sırbistan'ın Kosova'daki Sırp azınlıkların yaşadığı bölgede Kosova devletinin egemen kararlarını tanımaması) oldukça endişe vericidir. Kosova'ya karşı büyük ölçekli bir askeri müdahale an itibarıyla olası görünmese de Sırbistan'ın Rusya'nın 2014'te Kırım'da kullandığı "küçük yeşil adamlar" stratejisi de dahil olmak üzere çeşitli örtülü hibrit yöntemler ile gerilimi zaman zaman tırmandırması ihtimaller dahilindedir. Nitekim protestolar sırasında Mitroviça şehrinin etnik-Sırp kesiminin duvarlarına altında "bekliyoruz" yazan, gizemli bir "Kuzey Tugayı" arması çizildiği gözlemlenmiştir. Bunun gizli bir paramiliter örgüt mü yoksa insanları böyle bir örgütün varlığına inandırmak için yürütülen bir kampanya mı olduğu halen bilinmemektedir. Bu tarz emareler de açık kaynaklı istihbarat analizi ile 2023 içerisinde düzenli olarak izlenmeli ve kaydedilmelidir.

Aralık ayında tırmanmaya başlayan gerilimde Kosova'daki Sırp azınlık, Kosova polisi ve Arnavutluk'un bölgeye gönderdiği kuvvetler arasında yaşanan çatışmalar, akıllara bölgenin kanlı geçmişini getirmiştir. Ayın son haftasında Priştine - Belgrad arasında yaşanan gerginlik, Kosova'da yer alan NATO KFOR merkezinin yakınında silahlı bir çatışma yaşanması ve Kosova yönetiminin

505

Sırbistan ile bazı önemli sınır noktalarını kapatması, bölgedeki istikrarsızlığın hızla tırmandığını gösteren önemli emareler olmuştur. Bu gelişmeleri takiben Kosova yönetimi Batı ülkelerine detaylı bir rapor yollayarak, Belgrad'ın Karadağ ve Bosna'da da benzer bir agresif tutum sergilediğini öne sürmüştür. Sınırlara çektiği barikatlar ile Sırbistan, kurucusu olduğu, "Mini-Schengen" olarak da tanımlanan Açık Balkan Girişimi'ni açıkça ihlal ve tehdit etmiştir. Her ne kadar Cumhurbaşkanı Vucic barikatların kısa bir süre sonra kaldırılacağını açıklamış olsa da bu tarz ani gelişmeler özellikle sınır kentlerde yaşayan bölge halkının güvenliğini ve seyahat serbestisini doğrudan etkilemektedir.

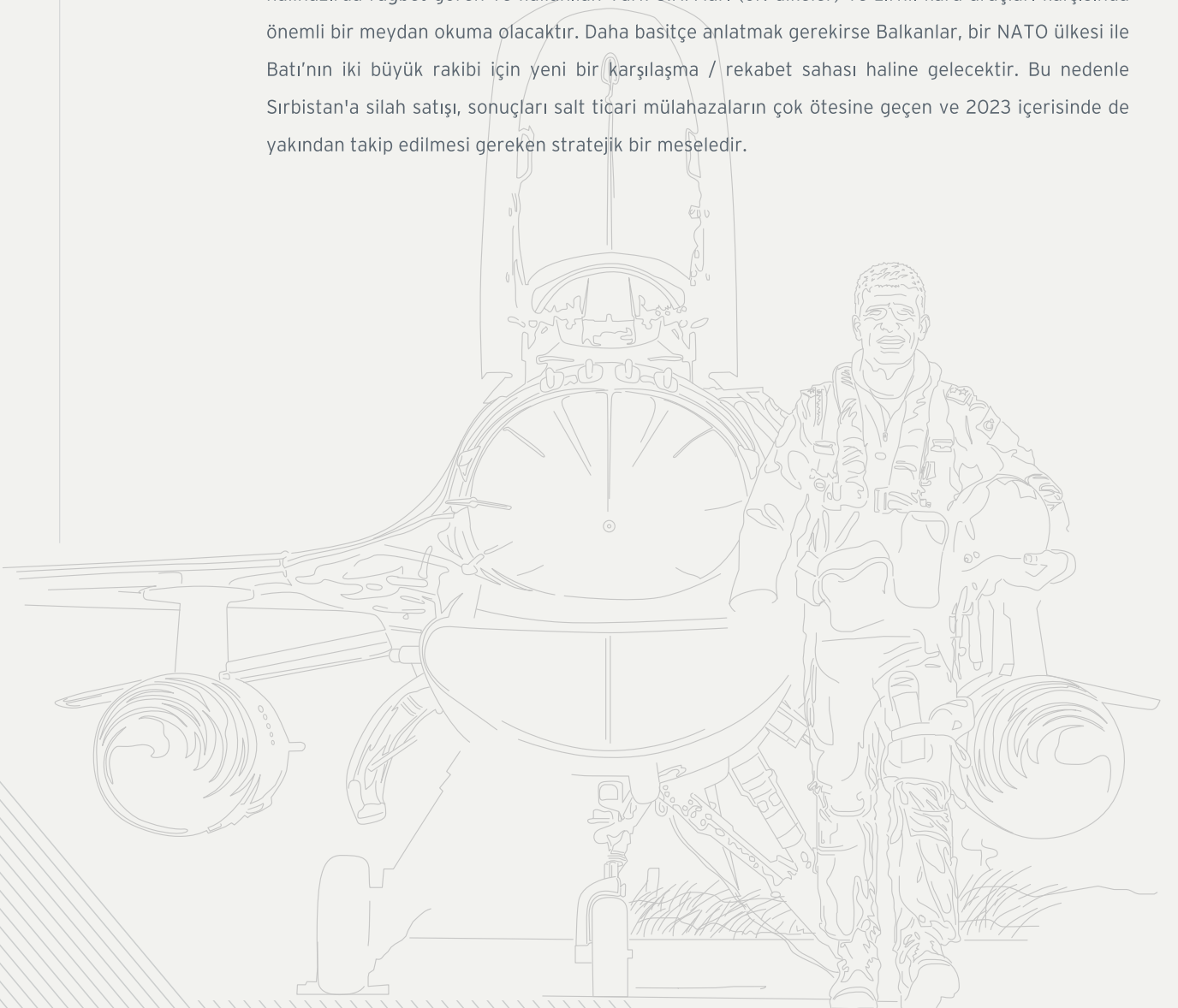
Ekonomik sıkıntıların yanı sıra, Sırbistan'da yükselişte olan popülist söylemler ve ayrılıkçı protestolar yakından izlenmelidir. Analize konu gelişmeler, özellikle Sırbistan - Hırvatistan ve Sırbistan - Kosova arasındaki hassas güç dengeleri açısından önemli bir tehdit unsuru olmaya devam edecektir. Bölgede halihazırda önemli bir siyasi-ekonomik etkisi olan Rusya'nın bu karmaşıklıktan faydalanarak Balkanlar'daki kırılmaları Batı'nın aleyhine kullanması, Transatlantik İttifak'ın yanı başında yeni bir istikrarsızlık ve çatışmayı alevlendirme ihtimalini güçlendirmektedir. Özellikle Ukrayna büyük güç ve prestij kaybına uğramakta olan Putin'in, Balkanlar'daki mevcut konjonktürü kendi lehine çevirmeyi denemesi, yakın gelecekte oldukça olasıdır. Nitekim çeşitli Rus haber kaynakları ABD ve Avrupa Birliği'ni bölgeyi karıştırmakla suçlamaktadır. Analize konu haberler, Rus enformasyon harbinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Öyle ki Moskova, sosyal medyada Batı'nın Balkanlar'daki istikrarsızlığı Rusya'yı Ukrayna'da çeşitli tavizler vermeye itmek için kullanacağını öne sürmektedir. Süregelen işgal sonucu pek çok ağır yaptırım altında kalmış Kremlin'in, Batı Balkanlar'da para aklayarak yaptırımlardan kaçmayı denemesi de göz ardı edilmemesi gereken bir ihtimaldir. 3 Kasım 2022'de gerçekleşen zirvede Batı Balkanlar'ın AB üyeliğine yeşil ışık yakılması sonrası, Kremlin'in bölgedeki tutumunun sertleşmesi de ayrıca kuvvetle muhtemeldir. Balkanlar'da başlayacak yeni bir çatışma, Batı'nın dikkatini dağıtacak ve Rusya'ya Ukrayna'da daha fazla hareket özgürlüğü ve manevra alanı tanıyacaktır.

Yukarıda bahsedilen anlaşmazlıklara ek olarak, bölgedeki en endişe verici faktörlerden biri geçtiğimiz birkaç senedir devam eden silahlanma yarışıdır. Bu yarış son 1-2 sene içerisinde giderek ivme kazanmıştır. Geçtiğimiz aylarda gerçekleştirilen silah alımlarında öne çıkan önemli örneklerden bazıları Hırvatistan'ın 1,2 milyar ABD doları değerinde bir Rafale savaş uçağı alımı gerçekleştirmesidir. Bu alımın yanı sıra Arnavutluk'un Bayraktar TB-2 siparişi ve geçtiğimiz yaz içerisinde Kosova'nın ek BMC Vuran zırhlı araç alımı, bölgedeki silahlanma trendini doğrulayan örneklerdir.

Özellikle Sırbistan'ın İran'la askeri hususlarda (ör. silah alımı) yakınlaşması, bölgedeki silahlanma trendleri arasında üzerinde durulması gereken en kritik gelişmelerden biridir. Halihazırda en yüksek savunma harcamasına sahip Balkan ülkesi olan Sırbistan, iddialara göre daha önce Amerika'dan

savaş uçağı talep etmiş, talebi reddedildikten sonra Çin askeri havacılık platformlarına (ör. savaş uçağı, SİHA gibi) yönelmiştir. Aralık 2022 itibariyle Belgrad'ın envanterinde CH-92A SİHA'ları ile FK-3 hava savunma sistemi gibi Çin askeri çözümleri yer almaktadır. Pekin ile süregelen silah alımlarının yanı sıra son dönemde İran hükümet sözcüsü, Belgrad'ın İran SİHA'ları ile de yakından ilgilendiğini açıklamıştır. Olası bir anlaşma, Sırbistan'ı bölgedeki en büyük dron operatörü ülke konumuna getirecektir. Sırbistan'dan sonra Ermenistan pazarına da göz dikmiş olan İran'ın, Balkanlar ve Kafkasya'da (Karabağ gibi hassas noktalarda) halihazırda kırılğan olan güvenlik dengelerini alt üst etmesi mümkündür.

İran ve Çin'in askeri çözümlerinin bölgede giderek daha fazla ülkenin envanterine girmesi, bölgede halihazırda rağbet gören ve kullanılan Türk SİHA'ları (ör. ülkeler) ve zırhlı kara araçları karşısında önemli bir meydan okuma olacaktır. Daha basitçe anlatmak gerekirse Balkanlar, bir NATO ülkesi ile Batı'nın iki büyük rakibi için yeni bir karşılaşma / rekabet sahası haline gelecektir. Bu nedenle Sırbistan'a silah satışı, sonuçları salt ticari mülahazaların çok ötesine geçen ve 2023 içerisinde de yakından takip edilmesi gereken stratejik bir meseledir.

2023 ÜZERİNE MAKRO SPEKÜLASYONLAR: YENİ NORMALİMİZ, KRONİK BELİRSİZLİK HALİ

Dr. Murat Üçer // Ekonomist, Global Source Partners // Turkey Data Monitor
// Koç Üniversitesi

2022, poli-kriz, perma-kriz, mega tehdit gibi sözcüklerin dilimize katıldığı ve sıkça kullanıldığı bir yıl oldu. “Poli” ya da çoklu kriz kavramı aslında ilk kez 1990’larda kullanılsa da, günümüzde ünlü tarihçi Adam Tooze tarafından yeniden popülerleştirildi. Çok fazla sayıda krizin aynı anda oluşmasının yanı sıra, bunlar arasındaki etkileşimin de çok güçlü olduğu bir duruma işaret ediyor. Perma-kriz ise, Collins Dictionary tarafından yılın sözcüğü seçildi, uzun süreli istikrarsızlık ve güvensizlik dönemi anlamına geliyor. Bu arada, 2008-09 krizini (büyük ölçüde) öngörmesiyle ün kazanan “Dr. Kıyamet” lakaplı iktisatçı Nouriel Roubini de, tabii böylesi belirsizliklerle dolu toksik bir ortamda sessiz kalmadı; o da “Mega Tehditler” adıyla bir kitap yayınladı. Kitap küresel ısınma, aşırı borçlanma, küreselleşmenin tersine dönüşü, finansal istikrarsızlık, yapay zekânın emek piyasasına olası negatif etkilerinin de arasında bulunduğu 10 temel riskten bahsediyor.

Elbette kimse bu risklerin hemen hepsinin 2023’te gerçekleşeceğini iddia etmiyor. Ama bu kadar ciddi sorunların olduğu bir dünyada “yeni normalimizin” artık “kronik belirsizlik” hali olduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz. Malum, öngörü yapmak her zaman zordur, ama bu çok krizli yeni ortam işi iyice zorlaştırdı, hatta neredeyse imkânsız kıldı denebilir; bunu 2023’ün ilk günlerinde kayda geçmekte fayda var. Ama yine de makro açıdan yılın temel meseleleri belli: Küresel tarafta bir resesyon olup olmayacağı, Türkiye tarafında ise seçim arifesinde ve sonrasında nasıl bir makroekonomik tablonun ortaya çıkacağı temel sorular olarak karşımızda duruyor.

Bu konulara geçmeden, geçen sene yazdıklarımızı kısaca gözden geçirmekte fayda var. Yazının girişinde bu tarz egzersizleri en “eğlenceli” yapan faktörlerden birinin bu tahminlerin bir sene sonra gözden geçirilmesi ve nasıl, hemen hemen hiçbir şeyin beklendiği gibi gitmediğinin görülmesi olduğunu söylemiştik. Bu sene de çok farklı olmadı aslında. Dışarıda, Rusya’nın Ukrayna’yı işgali ve bunun emtia fiyatları üzerinden yarattığı “arz yönlü” şok ve tabii ABD merkez bankası Fed’in (enflasyonun “geçici” olmadığını görmesi ile birlikte başlayan) sert faiz artırımları; içeride ise “Kur Korunmalı Mevduat (KKM)” (“tavşanı” diyelim izninizle), ekonomi tarafında, eski ABD savunma bakanı rahmetli Donald Rumsfeld’in deyimiyile “bilinen bilinmeyenleriydi”.

2022, poli-kriz, perma-kriz, mega tehdit gibi sözcüklerin dilimize katıldığı ve sıkça kullanıldığı bir yıl oldu. “Poli” ya da çoklu kriz kavramı aslında ilk kez 1990’larda kullanılsa da, günümüzde ünlü tarihçi Adam Tooze tarafından yeniden popülerleştirildi. Çok fazla sayıda krizin aynı anda oluşmasının yanı sıra, bunlar arasındaki etkileşimin de çok güçlü olduğu bir duruma işaret ediyor. Perma-kriz ise, Collins Dictionary tarafından yılın sözcüğü seçildi, uzun süreli istikrarsızlık ve güvensizlik dönemi anlamına geliyor. Bu arada, 2008-09 krizini (büyük ölçüde) öngörmesiyle ün kazanan “Dr. Kıyamet” lakaplı iktisatçı Nouriel Roubini de, tabi böylesi belirsizliklerle dolu toksik bir ortamda sessiz kalmadı; o da “Mega Tehditler” adıyla bir kitap yayınladı. Kitap küresel ısınma, aşırı borçlanma, küreselleşmenin tersine dönüşü, finansal istikrarsızlık, yapay zekânın emek piyasasına olası negatif etkilerinin de arasında bulunduğu 10 temel riskten bahsediyor.

Elbette kimse bu risklerin hemen hepsinin 2023’te gerçekleşeceğini iddia etmiyor. Ama bu kadar ciddi sorunların olduğu bir dünyada “yeni normalimizin” artık “kronik belirsizlik” hali olduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz. Malum, öngörü yapmak her zaman zordur, ama bu çok krizli yeni ortam işi iyice zorlaştırdı, hatta neredeyse imkânsız kıldı denebilir; bunu 2023’ün ilk günlerinde kayda geçmekte fayda var. Ama yine de makro açıdan yılın temel meseleleri belli: Küresel tarafta bir resesyon olup olmayacağı, Türkiye tarafında ise seçim arifesinde ve sonrasında nasıl bir makroekonomik tablonun ortaya çıkacağı temel sorular olarak karşımızda duruyor.

Bu konulara geçmeden, geçen sene yazdıklarımızı kısaca gözden geçirmekte fayda var. Yazının girişinde bu tarz egzersizleri en “eğlenceli” yapan faktörlerden birinin bu tahminlerin bir sene sonra gözden geçirilmesi ve nasıl, hemen hemen hiçbir şeyin beklendiği gibi gitmediğinin görülmesi olduğunu söylemiştik. Bu sene de çok farklı olmadı aslında. Dışarıda, Rusya’nın Ukrayna’yı işgali ve bunun emtia fiyatları üzerinden yarattığı “arz yönlü” şok ve tabi ABD merkez bankası Fed’in (enflasyonun “geçici” olmadığını görmesi ile birlikte başlayan) sert faiz artırımları; içeride ise “Kur Korunmalı Mevduat (KKM)” (“tavşanı” diyelim izninizle), ekonomi tarafında, eski ABD savunma bakanı rahmetli Donald Rumsfeld’in deyimiyse “bilinen bilinmeyenleriydi”.

“Bilinen bilinmeyen” diyoruz çünkü Rusya’nın, Ukrayna sınırına asker yığmaya çok önceden başlamasına rağmen, işgal ihtimali uzmanlar tarafından görece düşük görülüyordu; keza Fed’in harekete geçmesi de biraz böyle. Türkiye tarafında ise Eylül 2021’de başlayan faiz indirimleri ve Yeni Ekonomi Modeli tartışmaları arasında sürdürülemez bir yola girdiğimiz oldukça netlik kazanmıştı. Nitekim 17 Aralık 2021 Cuma günü piyasaların aşırı çalkantısı, kurun ise serbest düşüşe geçmesi sonrasında galiba bu sefer “oyun bitti” derken, KKM (takip eden Pazartesi günü) “bir gece ansızın geliverdi”.³ Bu sayede sistemden para çekilişleri durdu, kur müthiş bir değer kaybı sonrasında aynı hızla değer kazandı. Makro dengeler --özellikle enflasyon dinamikleri-- şiddetle bozulmaya devam etti ama, “finansal” panik önlenmiş oldu.

Öte yandan bazı olaylar aşağı-yukarı tahmin edildiği gibi gelişti. Pandemi tekrar vurmadı ama endişe ile izlenmeye devam edildi - hala da ediliyor. Enflasyonun 30-40 sene sonra geri dönüşü ise bazı gözlemciler tarafından sıklıkla uyarıldığı gibi 2022'nin en önemli meselesiydi. Yılın ilk yarısında ABD Merkez Bankası Fed başta olmak üzere "enflasyon geçicidir" kampı yenilgiyi kabul etti. Akabinde Fed (ve diğer merkez bankaları) sert faiz artırımları ile kontrolü tekrar ele almaya başladı. Fed tarafında Mart ayında (yılın ikinci toplantısında) 25 baz puanlık utangaç bir şekilde başlayan artırımlar, Haziran ayında (yılın dördüncü toplantısında) hızlandı ve Fed politika faizi yılı %4,5 düzeyinde tamamladı. Bu tabii, uzun vadeli faizlerde de yükselişe sebep oldu ve "balonlar" -hisse senedi piyasaları, kripto varlıklar, emlak piyasaları vb- sert bir şekilde sönmeye başladı.

Başka bir ifade ile enflasyonun geçici olduğu ve sonraki yıl itibarıyla yeniden merkez bankası hedeflerine doğru yakınsayacağı şeklindeki "iyimser senaryo", gerçekleşmedi. Yılın ikinci yarısında ise, bölgesel farklılıklar olsa da --örneğin ABD ekonomisinin görece güçlü seyrine karşın enerji kriziyle boğuşan Avrupa Birliği gibi-- ekonomilerde yavaşlama işaretleri belirginleşti. Örneğin JP Morgan Küresel Bileşik PMI Endeksi, elimizdeki son veri olan Kasım ayında 48'e düşerek 29-ayın en düşük seviyesine geriledi ve ekonomik yavaşlamanın hızlandığına işaret etti. Yavaşlamanın iki ana sebebi var: Senkronize faiz artırımları sonucu zayıflayan talep ve Rusya-Ukrayna savaşının yarattığı arz yönlü şoklar.

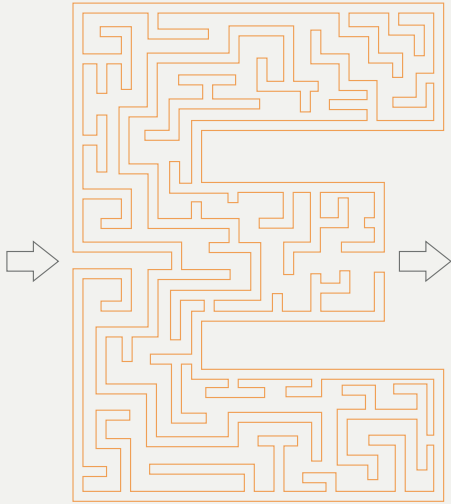
Tahmin edilebileceği gibi bütün bunların sonucunda 2023'ün en popüler tartışma konusu ve belirsizliği, küresel ekonominin bir resesyona sürüklenip sürüklenmeyeceği ve bu olası resesyona derinliği olacak. Küresel ekonomide resesyona kişi başına büyümede daralma olarak tanımlanıyor ve gerek analist tahminleri (özellikle ABD odaklı olanlar), gerekse (bizim görebildiğimiz kadarıyla) Dünya Bankası gibi kurumların analitik çalışmaları resesyona ihtimalinin oldukça yüksek olduğuna işaret ediyor.

Bu bağlamda bizce gidişat üzerinde belirleyici olacak ve 2023'de izlenmesi gereken en az 4 kritik konu var: Enflasyonun katılığı ve Fed'in tavrı, ABD ekonomisinin 2023-24'de seyrini belirleyen en önemli faktör olacak; malum Ukrayna-Rusya savaşının nasıl evrileceği küresel ekonomi ama özellikle de Avrupa için bir diğer elzem konu; üçüncü başlık olarak --ABD ve AB'den sonra-- küresel ekonominin üçüncü büyük oyuncusu, Çin'i izlemek gerekiyor. Bilindiği gibi Çin geçen sene boyunca, son Parti Kongresinde bütün gücü elinde toplayan Başkan Xi Jinping'in "sıfır Covid" politikasını izledi ancak yolun sonunda protestolar sonucunda bundan vazgeçmek zorunda kaldı. Bu iyi haber olsa da, bu U-dönüşü bir sağlık kriziyle birlikte geldi. Ayrıca Çin, yine bilindiği gibi emlak sektöründe daralma, aşırı borçluluk gibi ekonomiyi negatif etkilemeye devam edecek birçok sorunla karşı karşıya.

Son olarak, piyasaların genelde yüksek faize nasıl tepki vereceği, nerelerde ne gibi risklerin biriktiği önemli belirsizlik konusu. Bunu en son İngiltere’de emeklilik fonları odaklı krizde yaşadık; bir sonraki şok veya kriz nereden gelecek --ve ne kadar “bulaşıcı” olacak-- izlemek gerekiyor...

Sonuçta 2023’ün özellikle ilk yarısının büyük belirsizlikler barındırdığını söylemek mümkün. Bu ve diğer konuların evrilmesine göre ikinci yarı daha olumlu veya olumsuz olabilir. Örneğin enflasyonun yıl ortasında gerçekten %2'lere ineceği bir resim ortaya çıkarsa, bu iyimser bir senaryo olur. Aksi senaryolarda, oynaklığın artmasına hazır olmak gerekiyor.

Türkiye tarafına dönecek olursak, 2022 yılını “kazasız-belasız”, örneğin Aralık 2021 benzeri bir türbülansı tekrar yaşamadan kapattıktan sonra, en temel soru bu kez seçimlere kadar yeni bir kaza olmadan gidilip gidilemeyeceği ve gidildiği varsayımı altında seçim sonrası nasıl bir ekonomik tablo oraya çıkacağı. Bu açıdan 2023’ü birbirinden oldukça farklı “iki yarılı” bir yıl olarak öngörmek mümkün belki. Seçime kadar iktidar, ekonomiyi büyütme, kuru sabit tutmak, enflasyonda meşhur “baz etkisi”nin ötesinde kazanımlar elde etmek için her yolu deneyecek; çünkü siyaset malum, bunu gerektiriyor. Buna paralel olarak aşırı negatif reel faiz ortamında kuru sabit tutmaya odaklanan ve geçen sene yoğunlaşan -TCMB’nin “liralaşma strateji” olarak adlandırdığı ama daha doğru bir ifade ile “finansal baskılama” olarak özetlenebilecek-- yöntemler devam edecek.

İkinci yarıda ise bütün bunlardan doğan tahribatı bir şekilde düzeltmek, normalleşmek gerekecek. İktidar değişirse, bunun -para politikasında bildik, Ortodoks yöntemlere dönülmesi ve finansal sistem üzerindeki baskıların kaldırılmasını içeren-kapsamlı(ca) bir programla yapılmaya çalışılması ihtimali görece yüksek gözüküyor. İktidarın devamı senaryosunda ise çok büyük bir değişim beklememek gerek diye düşünüyoruz. Böyle bir senaryoda aynı yöntemlerle yola ne kadar devam edilebileceğini veya bunun ne kadar sürdürülebilir olduğunu ancak yaşayarak öğrenebileceğiz...

2022 YERLİ SAVUNMA SANAYİ BAŞARILARI VE 2023'TE ÖNE ÇIKACAK PROJELER

Dr. Can Kasapoğlu // EDAM Savunma Programı Direktörü

Sine Özkardeşahin // EDAM Analist

Hiç şüphesiz 2022'nin en çarpıcı yerli savunma sanayi başarılarından biri Baykar Makina yapımı, Ukrayna menşeli motorlara sahip Kızılelma'nın ilk uçuşu olmuştur. Analize konu sistemin en önemli özelliklerinden biri Türkiye'nin ilk turbofan motorlu silahlı insansız hava aracı (SIHA) olmasıdır. Dahili silah istasyonu ve modern dizayn felsefesiyle öne çıkan Kızılelma'nın, düşük radar kesit alanı oluşturmaya yönelik bir geometrisinin olması da, sistemi günümüzün ve geleceğin harp sahasında sofistike bir askeri havacılık çözümü olarak öne çıkarmaktadır. An itibarıyla tek motorlu, subsonik bir sistem olan Kızılelma'nın, önümüzdeki aylarda transonik uçuş kabiliyetine ve gelişmiş kinetik yeteneklere sahip olacağı öngörülmektedir. Çift motorlu bir varyant üzerinde çalışıldığı da bilinmektedir.

Analize konu sistem pek çok farklı harekât tasarısını destekleyebileceği gibi, konfigürasyonunda görüş ötesi çözümler ve hava-hava füzelerini de barındırmaktadır. Bu özelliklerin yanı sıra Kızılelma, teorik olarak Akıncı'nın izinden gidebilir ve TRLG-230 sertifikasyonuna da sahip olabilir. Bu gelişmeler, Türkiye'nin insansız sistemlerden havadan-karaya balistik füze atabilme yeteneğine ilişkin ilk adımları da teşkil edecektir. Kızılelma, aynı zamanda Türk savunma sanayinin gelecek insan-makine iş birliğinde de önemli bir rol oynayacaktır.

2022 yılında Ukrayna Savaşı ile birlikte öne çıkan önemli bir husus ise, artan asimetrik tehditler, dalgıç tehdidi ve kritik platformlara yönelik sabotajların artması olmuştur. TCG Anadolu'ya ARAS dalgıç tespit sonarının entegre edilmesi bu bağlamda kritik bir gelişmedir. Analize konu entegrasyon, su altı tehditlerinin de en az su üstü tehditler kadar yaygın ve ciddi bir tehdit olduğunu göstermektedir. Sonarın, 2023 itibarıyla Ukrayna'dan öğrenilen dersler ışığında kritik tesislerin korunmasında da kullanılacağı belirtilmiştir. Kritik platformların sabotajlardan korunmasına yönelik bir diğer yerli sistem olan, Roketsan yapımı Barbaros Kıyı Savunma Sistemi de Atmaca ve Çakır füzeleri ile testlerine başlamıştır. Oldukça modüler bir yapıya sahip bu sistem, esnek harekât kabiliyeti ile beraber düşman engelleyici A2 / AD alanları oluşturulması ve manevra yeteneğinin kısıtlanması gibi kritik görevlerde kullanılacaktır.

Deniz harp segmenti hususunda bir diğer önemli faktör ise, yine Ukrayna Savaşı'ndan öğrenilen dersler ile yakından ilişkilidir. Rus Karadeniz Donanmasının Sancak Gemisi Moskova Kruvazörünün batırılması, gemisavar ve seyir füzeleri segmentini ön plana çıkarmıştır. Nitekim Ukrayna'nın Neptune ve ABD menşeli Harpoon füzeleri ile elde ettiği başarı, Atmaca ve Çakır gibi yerli çözümler için ciddi bir fırsattır.

Özellikle Çakır füzesinin, harekât tasarısı esnekliği (mobil lançerler, kıyı konuşlu sistemler, harp gemilerinden insanlı / insansız uçaklara kadar pek çok platformdan ateşlenebilmesi) ve düşük birim maliyeti dikkat çekmektedir.

2022'de yine deniz harp sahasında öne çıkan bir trend ise, silahlı insansız deniz araçları (SİDA) olmuştur. Halihazırda altı projeli bir portföye sahip Türkiye sistemlerini (MARLIN) müşterek NATO tatbikatlarında kullanmış, ULAQ gibi bazı sistemlerinin de seri üretimine başlamıştır. Pek çok yeni ortaklık ve güçlü bir sektör içi rekabet ile, insansız su üstü platformları segmenti Türk insansız teknolojilerinin geliştirilmesi ve ihracatı hususlarında yeni bir fırsat penceresi oluşturmuştur.

2023 ve önümüzdeki birkaç sene içerisinde yakından takip edilmesi gereken projelerden biri ise hiç şüphesiz TCG Anadolu olacaktır. Analize konu platform, Türk Donanması'nın güç projeksiyonu ve açık deniz robotik harp kapasitesi açısından bir dönüm noktası olarak nitelendirilmelidir. TB-3 ve Kızılelma'yı taşıyacak bir mini-uçak gemisi olarak da kullanılması hedeflenen TCG Anadolu'nun, amfibi harekât açısından etkileri de oldukça kritik bir kilometre taşıdır. TCG Anadolu, geçmişte Suriye'deki sınır ötesi hareketler dahil oldukça zorlu operasyonlarda yer almış Türk amfibi birlikleri için önemli bir kuvvet çarpanı olacaktır.

2023 yılında envantere girecek bir diğer önemli deniz harp unsuru ise MİLGEM İstanbul sınıfı firkateyndir. Projenin ikinci kategorik varyantının korvet değil firkateyn düzeyinde olması, Türk savunma sanayii için oldukça kritik bir adım olacaktır. Geçtiğimiz haftalarda testlerini başarıyla gerçekleştiren Roketsan yapımı Milli Dikey Atım Lançer Sistemi'nin (MİDLAS) de ilerleyen aylarda, İstanbul firkateynine entegre edilerek envantere girmesi beklenmektedir. Analize konu gelişmenin, Türkiye'nin deniz platformları dikey atım lançer sistemi ihtiyacında dışa bağımlılığına son vereceği müşahede edilmektedir.

Önümüzdeki sene önemli bir ihracat portföyü elde edebilecek önemli platformlardan bir diğeri ise Bayraktar TB-3 olacaktır. 2023 yılı içerisinde ilk uçuşunu gerçekleştirmesi planlanan SİHA, katlanabilir kanatları ve yerli çözüm TEİ PD170 motoru ile Türk savunma kapasitesi ve harekât tasarısı imkanları için kritik bir yere sahip olacaktır. Dünyada LHD platformlarını envanterinde barındıran birçok deniz kuvvetleri için TB-3 ciddi bir çözüm teşkil edecektir.

Türk savunma ihracat gelirinin 3 milyar ABD dolarını aşması ve yeni hedefin 4 milyar ABD doları olarak belirlenmesi önemli bir emaredir. Özellikle mevcut SİHA ihracat başarısı, Türkiye ile Körfez Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi ile daha da artacaktır. Türkiye'nin analize konu pazardaki temel rakibinin Çin olması, NATO çevrelerinde de üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Kızılelma'nın yanı sıra Türkiye'nin insansız savaş uçağı portföyüne önemli bir ek olacak olan, TUSAŞ'ın geliştirdiği transonik insansız savaş uçağı ANKA-3'ün ise, Nisan 2023'te motor çalıştırması ve taksie başlaması ve yılın ilk yarısında test uçuşunu gerçekleştirmesi hedeflenmektedir. Havacılık sektöründe 2023 yılına damga vuracağını müşahade ettiğimiz bir diğer kritik proje ise Milli Muharip Uçaktır (MMU). 2023 içerisinde ilk prototipin hangardan çıkacağı uçağın varyantlarının, 4.5 nesilden başlayarak 5. nesil olarak devam etmesi planlanmaktadır. Türk askeri taktik havacılığı için bir dönüm noktası olacağını öngördüğümüz MMU, 2023 içerisinde de yakından izleyeceğimiz projeler arasındadır.

Türk hava savunması bağlamında öne çıkan ve yine 2023'te Türk Silahlı Kuvvetleri'ne teslim edilmesi beklenen bir diğer önemli proje ise, SİPER Uzun Menzilli Hava Savunma Sistemi için geliştirilen 100 kilometre menzilli Siper Blok I füzeleridir. Projenin ikinci ayağı olan 150 kilometre menzile sahip Siper Blok II füzelerinin ise testlerine önümüzdeki yaz aylarında ayında başlanması hedeflenmektedir. Türk kara harp yetenekleri segmentinde bir süredir beklemede olan ve çeşitli engellerle karşılaşan Altay ana muharebe tankı projesinin de Güney Kore motorları ile 2023 yılı içerisinde kritik eşiği aşacak olması, önümüzdeki sene Türk savunma sanayi içerisindeki umut verici gelişmelerdendir.

SIYASETİN EN UZUN YILI

Can Selçuki // Türkiye Raporu Direktörü

Geride bıraktığımız yıl, 2023 seçimleri için sahnenin kurulduğu bir yıl oldu. Türkiye’de siyaset sahnesi son yirmi yıldır hiç olmadığı kadar hareketli bir oyuna ev sahipliği yapıyor. Seçimin temel dinamiğini iktisadi koşullardaki kötüleşme ile kimlik siyaseti oluşturacak. 2022’nin başlarında anketlerde oluşan %40 iktidar, %60 geniş muhalefet dengesi 2023 başı itibariyle kabaca korunuyor. Muhalefet siyasi oyununu oy potansiyelini korumak üzerine şekillendirirken iktidar ise kayıplarını telafi etmeyi hedefliyor.

Değişim Potansiyeli

2023 seçimlerini en enteresan kılan unsurlardan biri kuşkusuz bir değişim ihtimali olması. Değişim ihtimalinden bahsediyor olmamızın üç temel nedeni var. Birincisi; cumhurbaşkanlığı seçimini kazanarak yürütmenin başına geçebilmek için bir adayın birinci veya ikinci turda oyların en az %50’sini alabilmesi gerekiyor. Hayatımıza parlamenter sistemde devam ediyor olsaydık, Aralık ayı itibariyle oyların yaklaşık %42’sini alan Cumhur İttifakı rahatlıkla hükümeti kurabilir ve güvenoyu almakta da zorlanmazdı. Ancak koşullar değişti. Cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci tura kalması durumunda devreye giren bir diğer faktör ise Meclis’te hangi ittifakın çoğunluğu sağlayacağı. Zira Meclis’te çoğunluğu sağlayan ittifak ikinci tur cumhurbaşkanlığı seçimi için önemli bir avantaj sağlayacak. Ancak görünen o ki, Meclis’te hiçbir ittifak HDP’nin desteği olmadan basit çoğunluğu dahi sağlayamıyor.

Değişimden bahsetmemizin ikinci sebebi ise çok partili siyasi hayatımızın yapısal bir özelliğiyle ilgili. Basite indirgersek; Türkiye’de %35 civarında sol ve %65 civarında sağ seçmen var. Geçtiğimiz seçimler incelendiğinde, seçimler arası parti tercihini değiştiren seçmen, farklı tercihlerini sağ veya sol hep aynı blok içinde hareket ederek sandığa yansıtıyor. Zaten AK Parti’nin son yirmi yılda göstermiş olduğu seçim başarısının altındaki en önemli sebeplerden biri de Erdoğan’ın çok geniş bir sağ bloğu uzun yıllar AK Parti çatısı altında tutmayı başarması oldu. Bu seçimde farklı olan ise uzun zaman sonra ilk defa merkez-sol (CHP) ile merkez-sağ partilerin (başta İYİ Parti olmak üzere Altılı Masa’nın diğer bileşenleri) iktidar bloğuna karşı bir araya gelmiş olması. Yüzer-gezer seçmen yine ideolojik bloğunun içinde oy tercihini değiştiriyor. Ancak bu sefer bu değişim, son yirmi yılda olanın aksine, AK Parti aleyhine bir sonuç yaratıyor. Değişim potansiyelinden bahsetmemizin üçüncü sebebi ise 2019 yerel seçimlerinde muhalefetin bir araya gelerek başta İstanbul ve Ankara olmak

üzere büyükşehirleri kazanması. Bu yerel seçim başarısı bir yandan “kazanen formülü” toplumun önüne çıkartırken diğer yandan yerel kaynakların tahsisindeki değişim muhalefete birçok alanda güç verdi. Kuşkusuz muhalefetin 2019 yerel seçimlerindeki başarısı olmasaydı, önceki iki gerekçeye rağmen değişimden bahsetmek mümkün olmazdı.

Değişimin Seçmeni

Anketlerimiz gösteriyor ki bugün itibarıyla seçmenin yaklaşık %80'i 2023 seçimlerinde hangi tarafa oy vereceğine karar vermiş durumda. Henüz hangi tarafa destek olacağına karar veremeyen %20'lik kesimin içerisinde iki çok önemli seçmen grubu bulunuyor. Bunlardan birincisi gençler. 2023 seçimlerinde yaklaşık 5,5 milyon vatandaş ilk defa oy kullanacak ve 18-30 yaş arası seçmen sayısı yaklaşık 15 milyon civarında olacak. Bu rakamlar seçimin sonuçlarını doğrudan etkileyebilecek nitelikte. Ancak araştırmalarımız gösteriyor ki hiçbir siyasi aktör veya parti şu ana kadar genç seçmeni bir değişim faktörü olacak şekilde peşine takabilmiş değil.

Bunun başlıca sebebi gençlerin siyasetten bir beklentisinin kalmamış olması. Bir diğer sebep ise genç seçmene “uzaylı” muamelesi yapılması. Sanki bu pazar seçim olsa ilk defa cumartesi günü memlekete gelecek ve oy verip gidecekmiş gibi tahayyül edilen bir seçmen grubundan bahsediyoruz. Bu doğru değil. Bu gençler bu ülkenin oturma odalarından, mahallelerinden, okullarından gelmiş gençler. Yani büyük ölçüde toplumun bir aynası. Ancak onları çok farklı kılan bir tarafları olduğu da doğru. Kendilerinden önceki kuşaklardan tarihte görülmediği kadar farklılar. Bundan yüz sene önce de gençlerle yaşlılar arasında farklılıklar vardı ancak hiçbir zaman bu iki kuşak birbirinden bu kadar farklı olmamıştı.

Değişimin bir diğer potansiyel seçmen grubu ise “Huzursuz Muhafazakârlar”. Huzursuz muhafazakârlar son 20 yılda Erdoğan hükümetleri sayesinde ekonomik, sosyal ve hizmet kalitesi bakımından önemli kazanımlar elde etmiş ancak artık bu kazanımların geriye gittiğini gören seçmenler. Erdoğan'ın bu kayıplarını geri vereceğinden şüphe ettikleri için huzursuzlar. Son bir yılın iktisadi koşulları, uluslararası ilişkilerde hesapların pek de tutmaması, partinin liderinin çok gerisinde kalması, Erdoğan sonrası belirsizlikler gibi faktörler güvensizliği artırıyor.

Bu iki seçmen grubuna bakıldığında 2023 seçimlerinin temel dinamiğinin merkez savaşı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Merkezi oluşturan bu grubu ikna eden taraf seçimi kazanan taraf olacak.

Seçimin Aktörleri

Seçimin genel dinamiklerine değindikten sonra seçimin son düzlüğünde tarafların durumunu ve stratejilerini değerlendirmek faydalı olacaktır.

Cumhur İttifakı kurulduğu günden bu yana birkaç yol kazası haricinde tam bir uyum içerisinde hareket ediyor. Hatta ortak cumhurbaşkanı adayının belirlenmiş olması ve hemen her siyasa alanında AK Parti ve MHP arasında tam mutabakat olması, ittifaktan ziyade koalisyon görünümü veriyor.

2023 seçimleri yaklaşırken Cumhuriyet İttifakı, belirginleşen stratejisi dahilinde, enflasyonla mücadele etmek yerine son bir yılın yıkıcı iktisadi koşullarını unutturmak yoluna gidiyor. Bunun için cömert harcama programları açıklayarak hane halkına geçici bir rahatlama sunuyor. Ülke için orta uzun vadede olumsuz sonuçlar doğuracak bu tercih, seçime altı ay kala iktidar bloğu açısından siyasi olarak son derece pragmatik bir karar. Zira enflasyonla mücadelenin ağır bedelini, önce orta ve düşük gelirli vatandaşlar ödüyor. Hiçbir iktidar seçime doğru son düzlükte bu kadar geniş bir seçmen kitlesine bu bedeli ödetmek istemez. Seçim sonrasında ertelemek ister. Dolayısıyla, iktidar bloğu bir yandan geçici ekonomik rahatlatma yaratırken diğer yandan da kimlik ve aidiyet konularının üzerine giderek kendisinden uzaklaşan seçmeni kendi tarafına çekmeye çalışıyor. Önümüzdeki seçim için iktidarın kurduğu oyunu da bu şekilde özetleyebiliriz.

Son zamanlarda gündemi sık sık meşgul etmeye başlayan LGBTİ+ ve insan hakları karşıtı provokasyonlar veya çeşitli muhalif figürlerin tartışmalı suçlamalar üzerinden demokratik mücadele alanlarının daraltılması bu stratejinin bir parçası. Bu stratejinin başarıya ulaşip ulaşmayacağı ise iki sorunun cevabıyla yakından ilgili. Birincisi, asgari ücret artışı, EYT, konut ve KOBİ kredileri gibi uygulamaların olumlu etkisi, devam eden yüksek enflasyona karşı seçmeni ne kadar süre memnun edecek? İkincisi ise, 2022 sonu itibarıyla oyları %42 seviyesinde bulunan Cumhuriyet İttifakı, ihtiyaç duyduğu 10 puanı kimlik ayrışması üzerinden alabilecek mi? İkinci soruyu şu şekilde yorumlamak da mümkün: Muhalefet, Cumhuriyet İttifakı'nın bu strateji ile 10 puanlık farkı kapatmasına engel olabilecek mi?

Muhalefetin en büyük oyuncusu Altılı Masa'nın oluşması iç siyasette 2022 yılının en önemli gelişmelerinden biriydi. Millet İttifakı, 2019 yerel seçim başarısının üzerine yeni ve eski dört partiyi daha yanına alarak kuvvetler ayrılığı ve demokrasi ekseninde kurguladıkları "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Mutabakat Metni"⁴ ortak paydasında buluşan Altılı Masa'yı kurdu. Masanın ilkesel hedefinin ötesinde pratik hedefinin rekabetçi siyaset ortamını yeniden tesis etmek olduğunu söylemek mümkün. Zira, bir serbest piyasa benzetmesi yapmak gerekirse; mevcut hâliyle siyaset pazarı monopolistik bir oyuncunun hakimiyetinde yeni oyuncuların pazara girişinin neredeyse tamamen engellendiği bir yapıda. Yeni oyuncuların bu pazarda rekabet ederek ürünlerini satabilmelerinin tek yolu monopolün yıkılarak serbest rekabet ortamının tekrar tesis edilmesi. Bu nedenle tüm zorluklara ve farklılıklara rağmen Altılı Masa bugüne kadar gelebilmiş durumda. Ancak Altılı Masa'nın önünde hâlâ vermeleri gereken zor kararlar duruyor.

Kuşkusuz, verilmesi gereken zor kararların başında Cumhurbaşkanı adayının kim olacağı geliyor. Ocak ayının ilk haftaları itibarıyla artık adayın Kemal Kılıçdaroğlu olacağını söylemek kolay bir tahmin. Ancak Altılı Masa'nın işi bununla bitmiyor. Adayın kim olacağı kadar, adaylık mimarisinin nasıl olacağı da büyük önem taşıyor. Adaylık mimarisinden kasıt; cumhurbaşkanı yardımcılarının kim olacağı ve sorumluluk alanlarıyla beraber, kazanmaları durumunda temel bakanlıkların nasıl dağılacağına belirlenmesi. Daha sonraki aşamada ise Altılı Masa'yı zor bir optimizasyon problemi bekliyor. Ortak milletvekili listelerinin belirlenmesi bu yapı için oldukça çetin bir pazarlık sürecini de beraberinde getirecek. Masanın görece küçük dört partisinin milletvekili çıkarabilmek için CHP ve İYİ Parti listelerinde kendilerine yer bulması gerekiyor. Daha önce de belirttiği gibi iki turlu cumhurbaşkanlığı seçiminde ittifakın Meclis'te kazanacağı sandalye sayısı ikinci tur için büyük önem taşıyor. Altılı Masa'nın başarısı bu aşamaları ne kadar uyum içerisinde geçebileceklerine dayanıyor.

Muhalefetin ikinci en büyük oyuncusu ise HDP. HDP 2018 seçimlerinden beri demokratik alanı sürekli daraltılmasına rağmen siyasetine devam etmeye çalışıyor. Anayasa Mahkemesi'nin HDP'nin hazine yardımını dondurma kararı ardından partinin kapatılma davasında olumsuz bir sonuç çıkma ihtimalinin arttığı değerlendirilebilir. HDP'nin kapatılması durumunda milletvekili seçimlerinde nasıl bir strateji izleyeceklerini öngörmek şu aşamada mümkün değil ancak böyle bir senaryoda sayısı 7 milyonu geçen HDP seçmeninin cumhurbaşkanlığı seçiminde Erdoğan'dan yana tavır almasını beklememek daha doğru olur. HDP yönetiminin cumhurbaşkanlığı seçiminde kendi adaylarını çıkaracaklarını açıklaması seçimin ikinci tura kalma ihtimalini kuvvetlendiren bir gelişme oldu. Bu kararın uygulanıp uygulanmayacağını; uygulanır ise nasıl bir aday profili tercih edileceğini önümüzdeki dönemde göreceğiz. Belirsizlikler arasında netleşen bir konu varsa, o da hem meclis çoğunluğu hesaplarında hem de cumhurbaşkanlığı seçimlerinde HDP'nin oyuna her iki ittifakın da çok ihtiyacı olduğu.

Son olarak; giderek daha önemli hâle gelen ittifak dışı partilerden bahsetmek gerekir. Zira bu partiler meclis dağılımında bir etkileri olmasa da cumhurbaşkanlığı seçimlerinde önemli rol oynayacaklar. Ümit Özdağ tarafından kurulan, temel konusu mülteci karşıtlığı olan Zafer Partisi bizim anketlerimiz ve diğer güvenilir anketlerde %2 seviyesinde destek görüyor. Zafer Partisi'nin, Muharrem İnce'nin Memleket Partisi ve diğer iki parti ile kurmayı planladıkları ittifakın ortak cumhurbaşkanı adayı göstermesi durumunda bu oluşumun cumhurbaşkanlığı ikinci tur seçimlerinde söz sahibi olacağını değerlendirmek mümkün. Öte yandan Fatih Erbakan tarafından kurulan Yeniden Refah Partisi, anketlerde anlamlı bir varlık gösteremese de Fatih Erbakan'ı cumhurbaşkanı adayı göstermesi durumunda ikinci turda yine önemli bir aktör olacaktır. Bu aktörlerin, cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci tura kalması yönünde de önemli katkılarının olacağı göz ardı edilmemeli.

2023 seçimlerinin dinamikleri yukarıda tarif edilenlerden daha fazla. Dışarıda Rusya-Ukrayna savaşı, küresel resesyon ve diğer jeopolitik risklerin yanında, içerideki seçim güvenliği ve son altı ayda yaşanacak gerginlikler seçimin kaderi üzerinde etkili olacak. Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılına arifesinde seçimlerin ülkemize ve bölgemize refah getirmesi ve demokrasimizi güçlendirmesi temennisi ile tüm okuyanların yeni yılını kutlarız!

01 // 2023*

DIŞ POLİTİKA & GÜVENLİK 2023/01/TR

2023'E BAKIŞ

Ekonomi ve Diő Politika
Arařtırmalar Merkezi

edam

Hare sokak No.16 Akatlar / İstanbul

T. +90 (212) 352 18 54

F. +90 (212) 351 54 65

info@edam.org.tr

   // edam.org